

Inflatieverdeling

De omstandigheid dat „het effect van de invoerprijs op het binnenlandse prijspeil in de afgelopen twee jaar voor een aantal landen aanzienlijk moet zijn geweest”¹, maakt de binnenlandse inflatie in de desbetreffende landen vanzelfsprekend niet minder interessant. Integendeel, zij vormt een noodzakelijk element in het proces van simultane prijsinflatie in de geïndustrialiseerde landen, dat we de laatste twee jaar waarnemen. Ik wil dan ook in het volgende die binnenlandse inflatie — de inflatoire prijsstijging van het bruto binnenlands produkt — in de verschillende landen wat nader bezien.

We moeten ons daarbij dus echter wel blijven realiseren, dat die binnenlandse inflatie geen autonoom gebeuren is. „Waar bijv. de laatste jaren bij de loon-trekkers in de meeste industriële landen een streven naar volledige compensatie niet alleen voor lopende, doch veelal ook voor geanticipeerde prijsstijgingen steeds sterker naar voren treedt, is het duidelijk dat de geïmporteerde inflatie, via het prijspeil van de particuliere consumptie onverminderd in de loonontwikkeling zal zijn terug te vinden”².

Onder de inflatoire prijsstijging van het bruto binnenlands produkt versta ik hier de toeneming van de geldkosten per volume-eenheid van dat produkt. Deze wordt gevonden door de nominale stijging van het bruto binnenlands produkt te corrigeren voor de reële toeneming daarvan. We kunnen het bruto binnenlands produkt in de volgende drie categorieën verdelen:

1. de indirecte belastingen minus de subsidies;
2. de bruto lonen en salarissen van de werknemers;
3. een restpost, bestaande uit toegerekend ondernemersloon, bruto ondernemingswinsten (vóór afschrijvingen en directe belastingen) en kapitaalrente.

Door het nominale stijgingspercentage van elk van deze bestanddelen te corrigeren voor het reële stijgingspercentage van het totale bruto binnenlands produkt wordt het inflatiepercentage van elk van bovengenoemde categorieën verkregen. Als we het inflatiepercentage van elke categorie vervolgens met het relatieve aandeel dezer categorie in het bruto binnenlands produkt ver-

menigvuldigen, vinden we elks aandeel in het totale binnenlandse inflatiepercentage.

In de voorlopige versie van *The economic survey of Europe in 1970* van de Verenigde Naties (Genève, 30 maart 1971) is deze berekening voor de ontwikkelde, niet-communistische Europese landen, alsmede voor de Verenigde Staten over een aantal jaren uitgevoerd. Door elk van de gevonden aandelen in het binnenlandse inflatiepercentage uit te drukken in een percentage van de totale gecumuleerde binnenlandse inflatie over de afgelopen twee jaar en vervolgens de landen te rangschikken naar afnemend aandeel van de loon- en salaristrekken, verkreeg ik de in tabel 1 (blz. 414) vermelde gegevens.

Uit tabel 1 blijkt o.m. dat in de afgelopen twee jaar het aandeel van de werknemers in de binnenlandse inflatie in Nederland, met 82%, het grootst en in Zwitserland, met 30%, het kleinst was. Daartegenover was het aandeel van werkgevers en kapitaal in de binnenlandse inflatie in ons land na het Verenigd Koninkrijk — waar het negatief was — het kleinst met slechts 7%, tegenover 52% in Zwitserland. De zeer aanzienlijke verschillen tussen de landen in de wijze, waarop de inflatie over de drie genoemde categorieën is verdeeld, zijn overigens hoogst opmerkelijk.

Indien het procentuele aandeel van een categorie in de binnenlandse inflatie groter was dan haar procentuele aandeel in het bruto binnenlands produkt, dan heeft de inflatie voor die categorie tot een relatieve

In de redactie van ESB treden veranderingen op. De adjunct redacteur-secretaris, Drs. J. van der Burg, heeft per 1 mei jl. een functie elders aanvaard. Hij was een geboren onderzoeker die niet spoedig afliet bij het toetsen van de betrouwbaarheid van zijn bronnen; de lezers hebben er bijvoorbeeld van geprofiteerd in de artikelen over het wetenschapsbeleid. Wij wensen hem ook verder een goede toekomst.

De redacteur-secretaris is gekozen tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor de Partij van de Arbeid. Eerlang zal ook hij ons verlaten. Ter aanvulling van de redactie zal Drs. L. Hoffman, medewerker van het Nederlands Economisch Instituut, toetreden. We zullen zeker nog gelegenheid hebben tot een afscheid van Drs. De Ruiter. Op dit moment volstaan we met gelukwensen bij zijn verkiezing.

Directie NEI

¹ „Centraal Economisch Plan 1971”, blz. 38.

² „Centraal Economisch Plan 1971”, blz. 39.

Inhoud

Inflatieverdeling	413
Prof. Dr. F. Hartog:	
Geografische eenzijdigheid Nederlandse uitvoer	415
Dr. B. M. S. van Praag:	
Ons kiesstelsel: hinken op twee gedachten	416
Drs. J. K. T. Postma	
Economische samenwerking tussen Noord-Nederland en Noordwest-Duitsland	418
Drs. W. Klein Kranenberg:	
Nogmaals: het pensioenvoorstel van de Stichting van de Arbeid	422
Drs. J. J. E. Rood:	
EEG en Limburgse pendel op Duitsland, met een naschrift van Drs. J. M. G. Pieters	426
Mededelingen	429
Ingezonden	431
Geld- en kapitaalmarkt	431
Boekennieuws	434

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter
Adjunct redacteur-secretaris: L. Hoffman

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar, studenten f. 31,20, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Tabel 1. Verdeling in procenten van de binnenlandse inflatie van 1968 op 1969 en van 1969 op 1970 over:

	werknemers	werkgevers en kapitaal	indirecte belastingen
1. Nederland	82	7	11
2. Ver. Staten	81	9	10
3. Ver. Koninkrijk	78	— 4	26
4. BRD	74	15	11
5. Italië	74	14	12
6. Zweden	65	24	11
7. Ierland	58	14	28
8. België	56	36	8
9. Frankrijk	51	36	13
10. Noorwegen	39	33	28
11. Denemarken	36	43	21
12. Finland	35	65	0
13. Oostenrijk	32	58	10
14. Zwitserland	30	52	18

Tabel 2. Wijzigingen van het aandeel in het bruto binnenlands produkt via 1% binnenlandse inflatie (in procenten)

	werknemers	werkgevers en kapitaal	indirecte belastingen
1. Nederland	+ 0,28	— 0,29	+ 0,01
2. Italië	+ 0,28	— 0,29	+ 0,01
3. BRD	+ 0,24	— 0,22	— 0,02
4. Ver. Staten	+ 0,22	— 0,23	+ 0,01
5. Ver. Koninkrijk	+ 0,18	— 0,31	+ 0,13
6. Ierland	+ 0,10	— 0,24	+ 0,14
7. België	+ 0,06	— 0,02	— 0,04
8. Frankrijk	+ 0,04	— 0,03	— 0,01
9. Zweden	+ 0,03	— 0,03	
10. Noorwegen	— 0,08	— 0,11	+ 0,19
11. Denemarken	— 0,10	0,0	+ 0,10
12. Finland	— 0,16	+ 0,27	— 0,11
13. Oostenrijk	— 0,19	+ 0,23	— 0,04
14. Zwitserland	— 0,25	+ 0,13	+ 0,12

positieverbetering geleid, in het omgekeerde geval tot een relatieve positieverslechtering. Zo bedroeg in het uitgangsjaar in Nederland het aandeel van de werknemers in het bruto binnenlands produkt ca. 54%, hun aandeel in de inflatie van de laatste twee jaar daarentegen 82%. Dit betekent, dat de werknemers via die inflatie hun aandeel in het bruto binnenlands produkt hebben zien toenemen en wel met 28% van het totale binnenlandse inflatiepercentage. Hier staat tegenover, dat het aandeel van werkgevers en kapitaal in het Nederlandse bruto binnenlands produkt via diezelfde inflatie met 29% van het totale binnenlandse inflatiepercentage verminderde (aandeel in het bruto binnenlands produkt in het uitgangsjaar ca. 36%, aandeel in de binnenlandse inflatie 7%).

Op deze wijze heb ik voor alle bovengenoemde landen de door de inflatie van de laatste twee jaar veroorzaakte verschuivingen tussen de drie genoemde categorieën per één procent binnenlandse inflatie berekend. De resultaten zijn vermeld in tabel 2, waarin de landen zijn gerangschikt naar afnemende mate van „werknemersvoordeel”.

Ook in tabel 2 staat Nederland boven- en staat Zwitserland onderaan, d.w.z. ook de via de inflatie door de werknemers verkregen (relatieve) positieverbetering blijkt in Nederland het grootst te zijn geweest, terwijl in Zwitserland de binnenlandse inflatie voor deze categorie de ernstigste positieverslechtering opleverde.

Voor werkgevers en kapitaal bracht de inflatie alleen in Zwitserland, Oostenrijk en Finland een relatieve positieverbetering. In Nederland was de door de inflatie veroorzaakte relatieve positieverslechtering van werkgevers en kapitaal op het Verenigd Koninkrijk na het hevigst. Ook hier blijven overigens de zeer grote verschillen tussen de landen onderling opmerkenwaard. Het komt mij voor, dat een nadere bestudering van dit verschijnsel en dan over een wat langere reeks van jaren, waarbij met eventuele verschillen in de conjunctuurfase, waarin de desbetreffende landen zich bevinden, rekening wordt gehouden, zeker van belang zou zijn.

R. I.

Geografische eenzijdigheid Nederlandse uitvoer

Er is een tijd geweest waarin telkens werd gepleit voor verdere geografische spreiding van de Nederlandse uitvoer. Dit geluid klonk met name door in enkele exportnota's van de regering. Het is al lang verstomd. Dat kan ten dele het gevolg zijn van de feitelijke ontwikkeling. Die is namelijk in heel andere richting gegaan. In 1970 was bijna 33% van onze uitvoer gericht op West-Duitsland, en bijna 62% op de totale EEG. Deze percentages werden tot dusver ieder jaar hoger. De uitvoer concentreert zich steeds meer op een beperkt aantal afzetgebieden. De „filosofie” van de spreiding was dus niet tegen de feiten opgewassen. Moeten wij ons daar met lange tanden mee verzoenen of is er reden, de huidige ontwikkeling toch positief te beoordelen?

In de gedachtengang van de jaren '50 werden geografische eenzijdigheid en kwetsbaarheid ten naastenbij vereenzelvigd. Men wilde niet alles op één of enkele kaarten zetten en beoogde dus een zekere risicospreiding. Deze zienswijze is juist wanneer er niets te zeggen valt over goede of slechte kansen van de verschillende kaarten. Is dat wel het geval, dan kan men beter op de goede kaarten wedden, ook al brengt dat een toenemende eenzijdigheid met zich mee.

Bovendien blijkt het begrip „kwetsbaarheid” bij nader inzien niet helemaal homogeen te zijn. Er zijn verschillende soorten kwetsbaarheid, die ten dele een andere gedragslijn met zich mee kunnen brengen. Te onderscheiden valt met name tussen conjuncturele kwetsbaarheid, handelspolitieke kwetsbaarheid en concurrentiekwetsbaarheid.

Bij het begrip *conjuncturele kwetsbaarheid* wordt gedacht aan de conjunctuur in ruime zin, dus niet alleen aan de bezettingsgraad van het produktie-apparaat, maar aan het niveau

van de produktie. Met het stijgingstempo van de produktie correspondeert in belangrijke mate het stijgingstempo van de invoer. Wij hebben er dus groot belang bij, onze uitvoer te richten op landen met een gunstige conjuncturele ontwikkeling. De EEG in het algemeen en West-Duitsland in het bijzonder zijn wat dit betreft tot dusver gunstige kaarten geweest. Kennelijk hebben deze landen elkaar door het geleidelijk afschaffen van de onderlinge handelsbelemmeringen conjuncturele impulsen gegeven. Deze zijn nu uitgewerkt — behoudens de nawerking ervan — maar bij uitbreiding van de EEG kunnen wij vermoedelijk weer geruime tijd vooruit. Met name zouden de nieuwe leden kunnen worden opgenomen in de conjuncturele vaart der volken en op deze wijze op hun beurt de conjunctuur van de oude leden stimuleren. Ook de doorvoering van de tariefverlagingen tegenover de Verenigde Staten als gevolg van de afspraken in het kader van de Kennedy-Ronde werkt in deze richting.

Als tweede onderdeel werd genoemd de *handelspolitieke kwetsbaarheid*. Handelsbetrekkingen tussen landen kunnen ieder ogenblik doorkruist worden door nieuwe of stringenter handelsbeperkingen. Daarover kunnen wij met betrekking tot de EEG kort zijn. De handelspolitieke kwetsbaarheid is voor de onderlinge betrekkingen immers geheel verdwenen. De verlegging van een groot deel van onze uitvoer naar de EEG-partners heeft dus wat dit betreft de kwetsbaarheid verkleind.

Onder *concurrentiekwetsbaarheid* kan men verstaan de verdringsmo-

gelijkheid van de uitvoer van een land door concurrenten, en wel voornamelijk concurrenten onder andere uitvoerlanden. Deze verdringsmogelijkheid is in het algemeen groter, naarmate men minder vast op de betrokken afzetmarkt is gevestigd. Het laatste is vooral een kwestie van marktaandeel. Hoe groter het marktaandeel, hoe beter men zulk een afzetmarkt veelal in zijn greep heeft. Dit hangt samen met het feit dat men zijn afzetkanalen, reclame en eventueel verpakking en vormgeving van het produkt doorgaans zal hebben afgestemd op belangrijke afzetmarkten. Daarentegen is een klein marktaandeel doorgaans veel meer labiel. Uit het oogpunt van concurrentieoverwegingen neemt de kwetsbaarheid dus in het algemeen juist toe als men zijn uitvoer over meer markten spreidt.

Als we op deze wijze het begrip „kwetsbaarheid” wat nader ontleden en toespitsen op de Euromarkt en West-Duitsland, blijft er weinig over van de zin van geografische uitvoerspreiding ter vermindering van eenzijdigheid.

Daarbij blijft het natuurlijk zo, dat als West-Duitsland niest, wij verkouden worden. Dat hebben wij in 1967 gemerkt. Alleen: West-Duitsland niest, betrekkelijk weinig, en daardoor blijven ook wij gezond.

Overigens zijn wij nog lang niet in de positie van Ierland — tegenover Engeland — en Canada — tegenover de Verenigde Staten. Bij deze beide landen bedraagt het aandeel van het voornaamste afzetland ongeveer het dubbele van wat bij ons het geval is. In die zin zijn wij nog lang geen economische satelliet van West-Duitsland. Maar hoeveel slechter zou het er voor ons uitzien als Engeland, zoals min of meer vóór de oorlog het geval was, de plaats zou innemen die West-Duitsland thans heeft!

Ons kiesstelsel: hinken op twee gedachten

DR. B. M. S. VAN PRAAG*

In de afgelopen week zijn we weer getuige geweest van één der Nederlandse gezelschapsspelen, die we met het woord verkiezingen bestempelen. Ongetwijfeld worden ze elke keer spannender, maar wat voor betekenis heeft het resultaat? De interpretatie van de volksraadpleging wordt steeds onduidelijker. De meningen in het Nederlandse volk worden steeds diverser en dit komt tot uiting in een groei van het aantal partijen. Vergelijkt men deze verkiezingen met die van 1967 dan is het aantal partijen gegroeid van 11 naar 14, terwijl het getal der zetels, ingenomen door fracties met minder dan vijf zetels, is opgelopen van 8 naar 12 zetels (voorbijgezien is aan de verdere afsplitsingen in de Tweede-Kamerfracties sedert 1967, aangezien zij niet het resultaat vormden van verkiezingen).

Beide tendenties leiden, afgezien van politieke evaluaties, tot de vrees, dat de efficiency van de Tweede Kamer nog meer zal dalen. De debattijden zullen (ook weer in vergelijking met 1967) moeten worden vermenigvuldigd met een factor 14/11, terwijl de Kamercommissies zullen worden uitgebreid. Gezien de diversiteit van de onderwerpen, die in de Kamer ter sprake komen, zullen de kleinere fracties zich ofwel moeten beperken tot een deel van de problematiek, ofwel de kwaliteit van hun bijdrage zal nadelig worden beïnvloed door de onmogelijkheid van specialisatie binnen de fractie.

We horen vaak, en zeker van de grote partijen, verwijten aan het adres van de kleine partijen, dat zij het zuivere patroon in het Parlement zouden vertroebelen; dat het zou gaan om politieke avonturiers, die het parlementaire systeem in gevaar zouden brengen, enz. Naar mijn mening zijn die verwijten niet juist. Wanneer een staatsburger zich niet vertegenwoordigd voelt in het Parlement, is het zijn democratisch recht te trachten zijn mening gehoord te krijgen. Evenzeer is het zijn recht en misschien zelfs wel zijn plicht om hiervoor een onafhankelijke actie te voeren, als hij bij de bestaande partijen geen gehoor vindt voor zijn visie. Deze visie ligt ook verankerd in het evenredige kiesstelsel, dat als opzet heeft een Parlement te krijgen, waarin zo veel mogelijk meningen zijn gerepresenteerd. De evenredige verkiezing is een volksraadpleging in de ware zin des woords.

Niettemin zien we nu, dat wanneer het politieke gamma inderdaad sterk wordt verbreed, dit leidt tot een Parlement dat geen goede regeringsbasis geeft. Tot nu toe is dit verschijnsel nog niet zo aan het licht gekomen, omdat het Nederlandse volk vasthield aan vrij vastgeroeste structuren en er überhaupt weinig over politiek werd nagedacht. De laatste tijd is men veel kritischer geworden en men wenst zich minder neer te leggen bij de mening der gevestigde autoriteiten. Deze gelukkige trend, dat men zelf aan het denken slaat over politiek en niet meer kan worden betiteld als „stemvee”, moet wel leiden tot een uitwaaiering van de politieke meningen en een stormachtige aanzwelling

van de massa der „floating voters”. Dit zal dan ook hoogstwaarschijnlijk leiden tot steeds meer en steeds kleinere fracties in het Parlement en steeds minder stabiliteit in de zetelverdeling.

Een en ander wordt nog in de hand gewerkt door het opheffen van de opkomstplicht, die maakt dat de gedesinteresseerden thuisblijven; juist zij waren echter het meest partijgetrouw. Ons kiessysteem leidt hier vanzelf toe, omdat het een volslagen passieve registratie geeft van de politieke opinies. Het kan slechts leiden tot „werkbare politieke combinaties” bij de gratie van de desinteresse en partijtrouw van het traditionele „stemvee”.

Volksraadpleging versus regering bouwen

Dit brengt ons bij de tweede functie van de volksraadpleging: we moeten niet alleen een momentopname krijgen van de verdeling der politieke opinies in Nederland, maar ook een regering bouwen. Het schijnt, dat ons kiesstelsel tot de tweede taak niet meer in staat is.

De vraag is dan of we, als de twee doeleinden representativiteit en „workable majority” met elkaar in conflict komen, niet het systeem moeten veranderen. Aangezien ons systeem veelal wordt beschouwd als het meest democratische, wordt elke poging tot verandering al snel gedoodverfd als aantasting van onze democratie. Als wij democratie niet alleen afmeten aan het eerste criterium van representativiteit, maar ook aan het tweede criterium, het komen tot een homogene „workable majority”, dan is dit verwijt zeer twijfelachtig. Daarbij vergeet men, dat ook in het huidige systeem kleine minderheden monddood gemaakt worden door het simpele feit, dat onze Tweede Kamer slechts 150 zetels telt. De kiesdrempel is nog altijd 0,66%, wat in 1971 overeenkomt met ruim 42.000 stemmen. Tevens moet het systeem van de cautie van f. 1.000 per kiesdistrict, die men verbeurt als men niet in de Kamer komt, voor kleine beginners niet worden onderschat.

Het vaststellen van het kiessysteem is dus meer een kwestie van gradatie dan het kiezen tussen democratie en niet-democratie. Volkomen democratisch zou slechts zijn een Parlement, bestaande uit de hele bevolking van Nederland. Slechts dan kan elke stem worden gehoord.

Wijziging van het kiessysteem

Mijns inziens moeten we komen tot een wijziging van ons kiessysteem, dat misschien leidt tot een minder representatief Parlement, maar dat meer kans biedt op een „work-

* De heer Van Praag is lector in de algemene economie aan de Nederlandse Economische Hogeschool.

able majority". De wijziging zal zo klein mogelijk moeten zijn, zodat de parlementaire verhoudingen niet al te drastisch en arbitrair worden gewijzigd. Anderzijds zal op niet al te korte termijn het effect heilzaam moeten zijn. Bij nieuwe verkiezingen moet de invloed merkbaar zijn, zodat het aantal fracties afneemt.

Allereerst zouden we kunnen denken aan het Engelse districtensysteem. Een tweede mogelijkheid is het Franse twee-rondensysteem. Beide systemen lijken me voor Nederland niet geschikt, omdat ze wel tot zeer scherpe vertekeningen aanleiding geven, en het begrip „district" in Nederland niet kan worden gewekt. De buurten, speciaal in de buitenwijken, zijn niet meer voldoende homogeen. Als het ware door de woningbouwpolitiek zou een grote gemeente de politieke kleur van haar afgevaardigden kunnen beïnvloeden.

Mij lijkt het beste een variant van het Duitse systeem. Enerzijds zouden we de kiesdrempel hoger moeten maken dan 0,66%, bijv. 4 of 5%. DS '70 bewijst dat deze drempel geen onoverkoombare handicap behoeft te zijn voor nieuwe partijen. Anderzijds doet het Duitse systeem onrecht aan de kleine, doch stabiele politieke componenten in ons volk, die geen eendagsvliegen zijn, zoals ten onzent CPN, PSP, GPV, SGP. Het zou zonde zijn hun stem totaal uit het Parlement te bannen.

Daarom zou ik willen voorstellen een soort „voorhof der heidenen" te scheppen, bestaande uit ca. 6 parlementszetels, die de partijen die onder de 5%-grens blijven pondspondsgewijs met elkaar verdelen. Stel bijv. dat 80% der kiesgerechtigden stemt op partijen, die boven de 5% komen, terwijl 10% stemt op partijen beneden de 5% en dat 10% niet opkomt. In zo'n geval worden de 150 zetels naar evenredigheid over de 80% verdeeld, terwijl de 6 extra zetels naar evenredigheid over de overige 10% worden verdeeld. Tevens zou men deze 6 extra zetels een beperkt stemrecht moeten geven, zodat zij geen wippositie kunnen innemen. Dit zou kunnen gebeuren door ze het stemrecht te ontzeggen bij de aanwijzing van de Kabinetsformateur en bij moties van wantrouwen. Aan het normale parlementaire werk zouden zij deelnemen.

Wanneer we dit systeem toepassen met een 5%-drempel zou dit bij de huidige verkiezingen leiden tot een verdeling zoals in de tabel is aangegeven.

Voor de 6 extra zetels is de verdeling zeer afhankelijk van de wijze waarop restzetels worden toegewezen. Deze tabel is met de hand berekend en is voor de grote partijen onnauwkeurig en voor de kleine partijen zeer onnauwkeurig. Niettemin is de tendentie duidelijk.

Het is nadelig voor de kleine partijen, maar niet dodelijk zoals het Duitse systeem. In de „grote Kamer" kan men werken en de verschillen in winst en verlies zijn meer geprononceerd. De kiezer weet, dat als hij een gok wil wagen op een nieuwe partij, zijn stem waarschijnlijk minder zal tellen dan die van zijn buurman. Dit is de prijs die hij voor het in gevaar brengen van de stabiliteit moet betalen. Het systeem zal natuurlijk nog moeten worden uitgewerkt voor de restzeteltoewijzing en verdere technische kneepjes.

Meer nadruk op winst en verlies

Eén facet bleef nog buiten beschouwing. Men hoort vaak de bewering: „die en die partijen hebben winst gemaakt en die verlies; degenen die winst maken moeten de nieuwe regering vormen". Ook nu hoort men dit weer over de progressieve concentratie. Hoewel aantrekkelijk, ziet deze

Huidige stelsel

	Tweede Kamer 1971		Tweede Kamer 1967		Voorge- stelde stelsel
	%	zetels	zetels	zetels	zetels
KVP	21,9	35	42	39	
PvdA	24,6	39	37	45	
VVD	10,6	16	17	19	
ARP	8,6	13	15	15	
CHU	6,3	10	12	11	
D'66	6,8	11	7	12	
DS'70	5,3	8	0	9	
	<u>84,1</u>	<u>132</u>	<u>130</u>	<u>150</u>	
CPN	3,9	6	5	2	
PSP	1,4	2	4	1	
PSP	1,8	2	0	1	
BR	0,3	0	0		
SGP	2,4	3	3	1	
BP	1,1	1	7		
GPV	1,6	2	1	1	
Middenstandspartij	1,5	2	0		
Overige partijen ..	3,7	0	0		
	<u>17,7</u>	<u>18</u>	<u>20</u>	<u>6</u>	

redenering voorbij aan het feit, dat het rechtse blok sterk verloren heeft, zeg 8%, maar dat toch nog altijd 46% op dit blok gestemd heeft.

De neiging om winst en verlies sterker te waarderen dan proportioneel is redelijk, wanneer het als tendentie wordt geïnterpreteerd. Dit zou kunnen worden ingebracht als volgt. Stel de percentages voor de „grote Kamer" zijn $p_1, \dots, 0_1; p_1 + \dots + p_n = 100$. Dan zou men herziene percentages \bar{p}_i kunnen definiëren als volgt:

$$\bar{p}_i = p_i \alpha / (\sum p_i \alpha) \quad \alpha >$$

Wanneer men $\alpha > 1$ neemt, krijgt men een premie op winst en een boete op verlies. Een dergelijk systeem is enige jaren geleden gesuggereerd door Prof. Dr. H. Theil in *Vrij Nederland*. Dit systeem is attractief en zou in combinatie met het „grote Kamer-kleine Kamer"-systeem kunnen worden ingevoerd.

De moeilijkheid is dat formules nogal technocratisch aandoen. Ze kunnen echter bijdragen tot de „duidelijkheid" in de politiek.

Besluit

In het voorgaande is een voorstel gedaan tot wijziging van ons kiessysteem op de minst rigoureuze wijze. Wij hopen van harte dat deze materie door het Parlement zonder handschoenen zal worden aangepakt, zolang dit nog kan. De ziekte van ons parlementaire bestel zou namelijk zover kunnen doorvreten, dat binnenkort besluiten over een kiessysteem helemaal niet meer genomen kunnen worden bij gebrek aan een „workable majority". Eigenlijk zag men dit verschijnsel al in de afgelopen zittingsperiode, toen het Parlement slaakte de marginale wijzigingen van het kiesstelsel in staat bleek. Laten we hopen, dat het niet zover komt en de Parlementsleden hun verantwoordelijkheid gaan voelen, ook als de besluiten in eigen vlees zouden kunnen snijden.

B. M. S. van Praag

Economische samenwerking tussen Noord-Nederland en Noordwest-Duitsland

DRS. J. K. T. POSTMA*

De laatste jaren is in West-Europa in een aantal gevallen een vergaande samenwerking tot stand gekomen tussen gebieden, gelegen aan weerszijden van een nationale grens. De Europese Commissie beschouwt de samenwerking van grensgebieden binnen de EEG als een hoopgevend teken, dat wijst op de mogelijkheden van een communautair regionaal beleid. Verschillende delen van Nederland zijn bij een grensoverschrijdende samenwerking betrokken. Ook in Noord-Nederland en Noordwest-Duitsland zijn enkele initiatieven genomen om tot een vaste samenwerking te geraken¹. De ontwikkelingsplannen voor deze gebieden dienen op elkaar te worden afgestemd. De beide regio's zouden gezamenlijk een beroep op steun van de Europese organen kunnen doen, hetgeen de kans op inwilliging van het verzoek waarschijnlijk zou vergroten.

Gemeenschappelijke kenmerken

Noord-Nederland en Noordwest-Duitsland hebben een aantal gemeenschappelijke kenmerken:

- Beide gebieden liggen excentrisch ten opzichte van de economische zwaartepunten (Randstad Holland, Ruhrgebied), die door de voortgaande integratie in de EEG naar verhouding nog worden versterkt. Deze excentrische ligging is een negatieve vestigingsplaatsfactor. Anders dan bijv. een probleemgebied als de streek omvattende Aken, Luik en Maastricht zijn de noordelijke regio's binnen de EEG niet centraler komen te liggen. Toch is het mogelijk, dat de zich ontwikkelende Europese markt de bestaande regionale problemen in het Noorden helpt oplossen². Deze mogelijkheid lijkt groter te worden bij uitbreiding van de EEG met Engeland, Denemarken en Noorwegen.
- De infrastructuur, met name het verkeersnet, is nog onvoldoende. De kwaliteit van de infrastructuur is een factor, die veel gewicht in de schaal legt bij het aantrekken van nieuwe bedrijven.
- In Noord-Nederland en Noordwest-Duitsland is nog een relatief groot deel van de beroepsbevolking werkzaam in de agrarische sector. Het aantal benodigde arbeidskrachten is reeds sterk gedaald en zal ook in de toekomst nog verminderen door bedrijfsvergroting en rationalisatie. De industrie en de dienstensector hebben voor een groot deel eveneens een zwakke structuur, zodat deze onvoldoende in staat zijn het overschot aan arbeidskrachten uit de agrarische sector op te vangen. De werkloosheidspercentages liggen boven de landelijke cijfers. Als gevolg van de ongunstige economische situatie zijn vele mensen uit deze gebieden weggetrokken naar streken, waar betere kansen liggen.
- De gemiddelde inkomens per hoofd van de bevolking zijn voor Noord-Nederland, resp. Noordwest-Duitsland

lager dan voor Nederland, resp. de Bondsrepubliek. In 1965 bedroeg het gemiddelde inkomen in het Noorden 87% van het gemiddelde inkomen in geheel Nederland³. Voor Nedersaksen en Oost-Friesland waren deze verhoudingscijfers ten opzichte van de Bondsrepubliek in 1964 88%, resp. 67%⁴. De beschikbare koopkracht in de noordelijke regio's is derhalve gering, ook al door de lage bevolkingsdichtheden. De afzetmogelijkheden van de plaatselijke bedrijven in het eigen gebied zijn klein.

De economische structuur van het Duitse gebied komt in grote mate overeen met die van Noord-Nederland. Er bestaat daardoor slechts een geringe onderlinge samenhang. Relaties tussen gebieden zijn immers des te intensiever naarmate de structuren elkaar aanvullen. Wel hebben de regio's dezelfde problemen. Het gemeenschappelijke element is in hoofdzaak de gelijkheid van de problematiek⁵. Ook Verburg wijst in zijn boek *Nederland in de Europese ruimte* op deze feiten. Hij merkt verder op dat in Noord-Duitsland van een „Verbundwirtschaft”, die berust op een wisselwerking tussen havens en achterland, in veel mindere mate sprake is dan bijvoorbeeld in Rotterdam en Antwerpen. Bovendien is het achterland er van veel beperktere omvang

* De schrijver is wetenschappelijk medewerker aan de Economische Faculteit van de Rijksuniversiteit te Groningen. Het artikel behoorde tot het documentatiemateriaal voor de conferentie „Noordelijk grensgebied: toekomst zonder grenzen”, die de Europese Beweging op 19 en 20 maart jl. in Groningen heeft gehouden.

¹ Twente en Oost-Gelderland zijn reeds bij een grensoverschrijdende samenwerking betrokken. Onderzoek en bestuurlijk overleg moeten leiden tot een afbakening van de gebieden, aan weerszijden van de lijn Nieuwe Schans-Hardenberg, die voor samenwerking in aanmerking komen.

² J. Zijlstra: „Economische politiek en concurrentieproblematiek in de EEG en de lid-staten”, Brussel 1966, blz. 69. Zijlstra acht het verder waarschijnlijk, dat daarentegen de regionale problemen in Zuid-Italië door de werking van de gemeenschappelijke markt verergeren.

³ „Statistisch Zakboek voor het Noorden des lands 1970”, blz. 147.

⁴ Industrie- und Handelskammer für Ostfriesland und Papenburg: „Zur Lage und Entwicklung der ostfriesischen Wirtschaft”, Emden 1968, blz. 1.

⁵ L. H. Klaassen e.a.: „De functie van Twente in de Nederlandse economie”, Rotterdam 1968, blz. 12-13. In deze studie trekt men dezelfde conclusies voor de problematiek van Twente-Oost-Gelderland en het aangrenzende Duitse textielgebied.

en veelzijdigheid, terwijl de algemene ligging excentrisch is. Voor het Noorden van Nederland acht hij dit alles een negatieve indicatie ⁶.

Mogelijkheden van samenwerking

De ontwikkeling in Noord-Nederland en die in het aangrenzende deel van Duitsland hebben zonder twijfel invloed op elkaar. Hoewel men de wederzijdse impulsen niet moet overschatten, kan op vele terreinen een samenwerking positieve gevolgen hebben. Van grote betekenis zou zijn, wanneer in onderling overleg op elkaar afgestemde ontwikkelingsplannen voor beide gebieden werden opgesteld.

In de ruimtelijke ordening zijn de verkeersverbindingen van groot belang. De verkeerswegen in een land zijn meestal gericht op de politieke en economische centra. Goede verbindingen tussen perifeer gelegen grensgebieden zullen de actieradius van de economische activiteiten vergroten. In Duitsland zijn plannen opgesteld voor meer en betere Oost-West-verbindingen. Tot welke positieve resultaten het internationale overleg kan leiden, bewijst de gang van zaken rond de Emslandlinie. Het tracé van deze autoweg tussen Noordwest-Duitsland en het Ruhrgebied is enkele jaren in studie geweest. Uiteindelijk is in Duitsland, mede als gevolg van het gevoerde overleg, gekozen voor een tracé, dat geheel aan de Nederlandse wensen voldoet. De autosnelweg komt vlak over de grens te liggen, voor een groot deel westelijk van de Eems. Wanneer Nederland zorgt voor goede aansluitende verbindingen, kan de autoweg van groot belang zijn voor de ontwikkeling van het Nederlandse grensgebied.

Wat betreft de ruimtelijke ordening, de stimuleringspolitiek en de reorganisatie van het bestuursapparaat, bestaat er tussen beide gebieden een faseverschil. Zo heeft in Noordwest-Duitsland het zwaartepunt langer op de verbetering van de agrarische sector gelegen. In Nederland is al eerder de nadruk op de ontwikkeling van de industrie gelegd.

In de agrarische sector zullen voortgaande rationalisering en vergroting van de bedrijfsomvang noodzakelijk zijn. Ruilverkavelingen, verbetering van de afwatering en ontsluiting van nieuwe wegen zijn nodig. Coördinatie en samenwerking tussen grensgebieden kunnen voor een oplossing van deze problemen nuttig zijn.

De uitstoting van arbeidskrachten uit de agrarische sector dient te worden opgevangen door de ontwikkeling der secundaire en tertiaire sectoren. De EEG-Commissie verwacht, dat de nieuwe structuurplannen voor de landbouw, globaal bezien, zonder al te grote moeilijkheden zijn uit te voeren, maar dat regionaal wel problemen zullen ontstaan.

Daar ook de bestaande secundaire en tertiaire sectoren vele zwakke plekken kennen, is aantrekking van nieuwe bedrijven erg noodzakelijk. De stimuleringsmaatregelen aan beide zijden van de grens verschillen nogal. De acquisitie van bedrijven gaat met een felle concurrentiestrijd gepaard. Coördinatie is hier een dringende eis.

Belanghebbende instanties in Nedersaksen volgen met grote belangstelling de ontwikkelingen van het Eemshavenplan, dat voor het Noorden een zeer belangrijke stimulans kan betekenen. Een goed overleg met de betrokken instanties lijkt nodig, wanneer men in West-duitse kranten leest, dat de regering van Nedersaksen

opdracht heeft gegeven de mogelijkheden te onderzoeken voor het vergroten van de haven van Emden. Het stadsbestuur van Emden heeft inmiddels ten aanzien van de havenontwikkeling vergaande wensen op tafel gelegd.

De mogelijkheden om recreatieve voorzieningen te ontwikkelen dienen goed te worden onderzocht. In de provinciale structuurschets voor Groningen is in het oostelijke deel van het gewest een parkbos gesitueerd. Aan de andere kant van de grens liggen ook grote, voor recreatie geschikte gebieden (Hümmling). De recreatieve voorzieningen moeten goed op elkaar worden afgestemd (de situatie zou uiteraard sterk veranderen, wanneer de inmiddels voorgestelde plannen tot aanleg van militaire oefenterreinen zouden worden uitgevoerd).

Tenslotte: de stad Emden is genoemd als vestigingsplaats voor een nieuwe universiteit in Nedersaksen. De stad Emden zelf ziet dan als mogelijkheid een eventuele samenwerking met de Rijksuniversiteit van Groningen.

Het regionale beleid van de Europese instellingen

De beide grensregio's zouden wellicht gezamenlijk een beroep kunnen doen op steun van de Europese organen. De Europese Commissie heeft meermalen verklaard de samenwerking van grensgebieden ten eerste te zullen bevorderen. De kans op inwilliging van een verzoek om bijstand lijkt dan ook groter, wanneer twee grensgebieden tezamen een dergelijk verzoek doen. Een nadere uiteenzetting over de regionale politiek van de Europese instellingen is hier op haar plaats.

Op het ogenblik wordt de regionale politiek nagenoeg volledig door de afzonderlijke staten bepaald. In antwoord op vragen van Ir. H. Vredeling, lid van het Europese Parlement, heeft de Europese Commissie geantwoord, dat de steun ten behoeve van de regionale ontwikkeling een escalatietendens vertoont, hetgeen haar in verband met het scheefftrekken van de concurrentievoorwaarden met bezorgdheid vervult. De Commissie poogt een procedure in gang te zetten, waardoor zij de toepassing van de algemene bij haar aangemelde steunregelingen van meer nabij kan volgen. Coördinatie van het regionale beleid is dringend vereist. In soortgelijke gebieden zouden de steunregelingen hetzelfde stimulerende effect moeten hebben.

Naast de escalatie van het steunbeleid is er het gevaar van een ongecoördineerd optreden van de afzonderlijke staten ten aanzien van de zeehavens en andere grote infrastructuurprojecten. Dit kan leiden tot een verspilling van middelen en ontwrichting van de concurrentievoorwaarden.

Op het ogenblik heeft het regionale beleid van de EEG nog slechts een zeer beperkte inhoud. De Europese verdragen en het daarin vervatte instrumentarium schieten duidelijk tekort. In de preambule van het Verdrag van Rome is een passage opgenomen, waarin het verlangen van de regeringen tot uiting komt om „de eenheid van hun volkshuishoudingen te versterken en de harmonische ontwikkeling daarvan te bevorderen door het verschil in niveau tussen de onderschei-

⁶ M. C. Verburg: „Nederland in de Europese ruimte”, Amsterdam 1966, blz. 230-231.

dene gebieden en de achterstand van de minder bevestigde gebieden te verminderen". Artikel 2 bepaalt verder, dat de Gemeenschap tot taak heeft „de harmonische ontwikkeling van de economische activiteit binnen de gehele Gemeenschap te bevorderen”.

Het regionale beleid werd in de eerste jaren door de Europese organen nog slechts incidenteel ter hand genomen. Meermalen heeft het Europese Parlement aangedrongen op een krachtige Europese regionale politiek. De Europese Commissie heeft verklaard in de nabije toekomst een actieve regionale politiek te zullen gaan voeren. Reeds eerder is opgemerkt, dat de Commissie met name de samenwerking tussen grensgebieden wil bevorderen. Zij ziet de vormen van samenwerking over de landsgrenzen heen als een zeer hoopvol teken, dat wijst op de mogelijkheden van een communautair regionaal beleid in de EEG.

Ten aanzien van het Noorden van Nederland heeft de Commissie in antwoord op vragen van de leden van het Europese Parlement Gerlach en Vredeling meegedeeld: „na te zullen gaan of er een mogelijkheid bestaat om voor de ontwikkeling van dit gebied gebruik te maken van de instrumenten voor het regionale beleid, die haar door de Europese verdragen zijn gegeven”. Welke middelen staan de Europese organen op het ogenblik ter beschikking voor het voeren van een regionale politiek? In de eerste plaats kan de Europese Investeringsbank leningen verstrekken ter financiering van o.a. projecten in ontwikkelingsgebieden en projecten, welke voor een aantal lid-staten van gemeenschappelijk belang zijn. Van dit laatste is de financiering van een grensoverschrijdende weg een goed voorbeeld. Ook het Noorden zou een beroep op de Investeringsbank kunnen doen, met name voor de aansluitende wegen op de Emslandlinie.

De financiering van de Bank is slechts aanvullend bedoeld, terwijl bovendien de rentevoet waartegen de Bank kredieten verleent soms boven het rentepeil in de lid-staten ligt. Volgens de statuten kunnen nationale overheden en overige instanties echter rentesubsidies toekennen. De Nederlandse regionale politiek kent in beginsel het instrument van de rentesubsidies; er is echter nog nauwelijks mee gewerkt. De Europese Commissie heeft in oktober 1969 aan de Ministerraad een beschikking voorgesteld, waarbij de Commissie de bevoegdheid zou krijgen rentesubsidies of garanties te verstrekken ten behoeve van leningen, die voor het verwezenlijken van ontwikkelingsprogramma's door de Investeringsbank of andere financiële instellingen zouden worden toegekend.

Nederland heeft naar verhouding nog slechts weinig transacties met de Europese Investeringsbank afgesloten. In 1969 heeft de Bank voor het eerst aan de financiering van een Nederlands project deelgenomen door met de NV Koninklijke Nederlandse Zoutindustrie een kredietovereenkomst ten bedrage van f. 36,2 mln. te sluiten voor een bouwplan van drie fabrieken te Delfzijl. Daarna zijn nog enkele leningen voor Nederlandse projecten ingediend. Het EGD heeft de Bank een bijdrage verzocht voor de bouw van de nieuwe Eemscentrale⁷. Op het ogenblik onderhandelt de Europese Investeringsbank over de gedeeltelijke financiering van een industrie-project en twee projecten van infrastructurele aard in de provincie Groningen, waarbij het in totaal om een te verstrekken bedrag van enkele tientallen miljoenen guldens zou gaan⁸.

De EGKS kan leningen verstrekken voor activiteiten, gericht op de omschakeling van bedrijven. Van verschillende kanten is er de laatste tijd op aangedrongen het wederaanpassings- en omschakelingssysteem van de EGKS te veralgemenen. Hierbij zou het Europese Sociale Fonds een actieve rol kunnen spelen. De werkzaamheden van dit Fonds hebben tot doel de werkgelegenheid en de stijging van de levensstandaard te bevorderen, o.a. door de vergroting van de geografische mobiliteit van de werknemers. Het Westduitse lid van het Europese Parlement, de heer H. Gerlach, heeft getracht Noord-Duitsland samen met Groningen, Friesland en Drenthe tot zgn. kerndistrict te laten verklaren. In dat geval zouden op eenvoudige wijze financiële middelen uit het Sociale Fonds beschikbaar kunnen worden gesteld. De poging mislukte echter.

Het Fonds draagt de helft van de kosten van omscholing en verplaatsing, gemaakt door de staat of publiekrechtelijke organen. Aangezien het initiatief tot nu toe aan de nationale overheden is voorbehouden, heeft de Commissie de tussenkomst van het Fonds moeilijk rechtstreeks kunnen richten op maatregelen, die zij zelf zou willen treffen. Het Fonds werkt op te kleine schaal en bovendien pas achteraf. Het moet naast zijn huidige repressieve taak een preventieve functie krijgen. Behalve op de bestrijding van de werkloosheid moeten de maatregelen tevens op de voorkoming van werkloosheid worden gericht⁹.

Ook de subsidies van de afdeling Oriëntatie van het Europese Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw spelen een rol in het regionale beleid. De subsidies hebben betrekking op verbetering van de structuur van de productie en afzet.

Tenslotte verleent de Europese Commissie financiële en technische medewerking aan onderzoeken, die bedoeld zijn als voorbereiding van regionale programma's. In enkele gebieden worden structuurplannen uitgevoerd, die de speciale aandacht genieten van de Europese Commissie: de ontwikkelingskern Bari-Tarente, het gebied Eifel-Hunsrück en de grensgebieden Belgisch-Luxemburg en Noord-Frankrijk.

Voor Nederland zijn enkele voorbeelden te noemen van studies in grensgebieden, waaraan de EEG medewerking verleent. In 1968 is een structuuronderzoek aangevraagd om te bepalen op welke wijze in de „driehoek” Maastricht-Luik-Aken een grotere coördinatie van het regionaal-economische beleid en een gezamenlijke planning van de verbetering van de infrastructuur, de recreatievoorzieningen e.d. tot stand kunnen worden gebracht. Inmiddels is een aantal aanbevelingen gedaan, dat tot een hecht samengaan binnen het zogeheten land

⁷ „Nieuwsblad van het Noorden”, 2 december 1970.

⁸ „Elseviers Weekblad”, 16 januari 1971.

⁹ In november 1970 heeft de ministerraad een hervorming van het Sociale Fonds goedgekeurd, gericht op het totstandbrengen van een doeltreffend instrument van de werkgelegenheidspolitiek.

¹⁰ Helaas is in een vorig nummer van dit blad gemeld, dat „het rapport van een omvangrijk onderzoek van de situatie in het grensgebied rond Aken-Luik-Maastricht volledig in het niets is verdwenen, zodat maatregelen waartoe dit rapport wellicht aanspoorde niet getroffen kunnen worden”. J. G. M. Pieters: Duitslandpendel en Euromarkt, in „ESB”, 24 februari 1971, blz. 180.

zonder grenzen moet leiden¹⁰. De Belangengemeenschap Twente-Oost-Gelderland, de Stichting Streekbelangen Oost-Gelderland, de Interessengemeenschap Rhein Ems en een aantal Kamers van Koophandel hebben eveneens het initiatief genomen om een sociaal-economisch structuuronderzoek in een gebied aan weerszijden van de grens te laten instellen. De EEG verstrekt hiervoor een bijdrage van f. 100.000. De Nederlandse regering en de regering in Bonn brengen samen eenzelfde bedrag bijeen, terwijl de genoemde regionale instellingen ook een ton bijdragen. Ook voor andere grensgebieden bestaat zeker de mogelijkheid op deze wijze medewerking van de EEG te verkrijgen. In juni 1970 heeft staatssecretaris Van Son zich in de Eerste Kamer bereid verklaard voor het Noorden en het aangrenzende Duitsland een structuuronderzoek in EEG-verband te bevorderen. Op ambtelijk niveau zullen de mogelijkheden daartoe worden afgetast.

Een structuuronderzoek kan als basis dienen voor de aanpak van problemen op bestuurlijk niveau. Sinds 1967 is een Duits-Nederlandse commissie voor de ruimtelijke ordening werkzaam. Deze commissie heeft het karakter van een permanent ambtelijk overlegorgaan, dat zich zowel over nationale ruimtelijke vraagstukken als over specifieke grensproblemen kan beraden. Opdat de commissie tevens het kader kan vormen voor regelmatig overleg op lager bestuurlijk niveau zijn er twee regionale subcommissies gevormd, waarin van Nederlandse zijde o.m. vertegenwoordigers van de verschillende colleges van Gedeputeerde Staten zitting hebben. De subcommissie Zuid zal zich beraden over de problemen in het grensgebied tussen Aken en Arnhem, de subcommissie Noord over de grensgebieden ten noorden van Arnhem. Deze noordelijke werkgroep heeft gegevens verzameld over bevolkingsverspreiding, beroepsstructuur, verkeersproblemen, enz. Nu de inventarisatie van gegevens gereed is, zullen de werkzaamheden zich in de komende jaren richten op de coördinatie van de planning en het voorbereiden van een gezamenlijk ontwikkelingsplan.

Een EEG-structuuronderzoek zou deze ontwikkeling aanzienlijk kunnen versnellen. Vooral de Kamer van Koophandel te Veendam heeft zich de laatste jaren een fel voorstander getoond van een dergelijk onderzoek. De Kamer heeft activiteiten ontplooid om de aanvraag van financiële en technische steun voor deze studie voor te bereiden. Hierover zijn besprekingen gevoerd met een aantal andere Kamers aan weerszijden van de grens. Het resultaat van het overleg was, dat men zich in beginsel achter het streven naar een EEG-onderzoek stelde. Alvorens verdere stappen te doen, achtte men het echter wenselijk het onderzoek in Twente-Westmünsterland af te wachten. De ervaringen daar zouden van waarde kunnen zijn voor het bepalen van de probleemstelling en werkwijze voor een structuuronderzoek in het aansluitende noordelijke gebied.

Wellicht kan de aarzelende houding van de Kamers mede verklaard worden uit de gedragslijn van de overheidsinstanties, die zich zeer terughoudend hebben opgesteld ten aanzien van een EEG-onderzoek. Wél heeft de Bestuurscommissie Noorden des lands zich destijds — na enige aarzeling — achter de gedachte gesteld, maar ze heeft tegelijkertijd laten weten de voorbereiding van een aanvraag aan de Kamers van Koophandel over te zullen laten. De voorbeelden in andere delen van het land — Twente, Limburg — hebben echter

aangetoond, dat een actieve deelname van de overheid nodig is om deze zaak werkelijk op gang te brengen. Klaarblijkelijk aarzelt de overheid, omdat gebieden met overeenkomstige moeilijkheden naast gemeenschappelijke ook zeer duidelijk tegengestelde belangen kennen. Zo heeft het recente besluit van de Groninger Staten over te gaan tot de aanleg van de „smeerpijp” — de leiding, die het vuile water uit de Veenkoloniën naar de Waddenzee zal voeren — tot onaangename discussies tussen Nederlandse en Duitse instanties geleid.

Initiatieven tot samenwerking

Niet alleen vindt overleg plaats binnen de noordelijke planologische werkgroep, daarnaast onderhouden vele instanties in Noord-Nederland en Noordwest-Duitsland contacten. De Kamers van Koophandel aan beide zijden van de grens plegen vanaf het begin van de jaren vijftig overleg over de oplossing van grensproblemen. De Raad voor de Welvaartsbevordering Opbouw Oost-Groningen, een samenwerkingsorgaan van een groot aantal gemeenten, onderhoudt relaties met Duitse overheidsinstanties. Vakbondsbestuurders komen regelmatig bijeen om gemeenschappelijke vragen te bespreken. De organen voor de arbeidsvoorziening wisselen gegevens uit.

Gezien de veelheid van instanties, die zich met de grensproblemen bezighouden, is er zeker behoefte aan coördinatie van de werkzaamheden. De Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Veenkoloniën en Oostelijk Groningen heeft het voorstel gedaan een gezamenlijk overleg- en informatiecentrum in te stellen. Als eerste stap daartoe heeft zij een rapport laten opstellen over de mogelijkheden om aan de incidentele samenwerking van de Kamers van Koophandel aan beide zijden van de grens een vastere vorm te geven. Inmiddels zijn hierover reeds besprekingen gevoerd tussen de Kamers van Koophandel van Groningen, Hengelo, Meppel, Veendam, Zwolle, Osnabrück en Emden. Besloten werd de uitwisseling van ervaringen en de samenwerking uit te breiden en te intensiveren.

Een vorm van samenwerking, die veel verder gaat is het instellen van een publiekrechtelijk orgaan met uitvoerende bevoegdheden, dat de grensproblemen zou moeten behartigen. In 1966 heeft de Raadgevende vergadering van de Raad van Europa de tekst aanvaard van een ontwerp voor een Europees verdrag inzake samenwerking van gemeenten over de nationale grenzen heen. Dit ontwerp-verdrag biedt op internationaal niveau soortgelijke mogelijkheden als de Wet gemeenschappelijke regelingen in ons land.

Hoewel onlangs nog de ministers voor de ruimtelijke ordening van de zestien landen, aangesloten bij de Raad van Europa, uitdrukkelijk hebben verklaard, dat de Europese samenwerking op het terrein van de ruimtelijke ordening moet beginnen bij de regionale planning in de grensgebieden, is het verdrag echter door de regeringen nog niet geratificeerd.

Deze vorm van samenwerking zal, nog afgezien van de staatsrechtelijke problematiek, ook politiek niet eenvoudig zijn door te voeren. Vooreerst zou al veel gewonnen zijn, als in goed overleg de ontwikkelingsplannen op elkaar zouden worden afgestemd, terwijl daarnaast een coördinatie van het regionale beleid onontbeerlijk is.

J. K. T. Postma

Nogmaals: het pensioenvoorstel van de Stichting van de Arbeid

DRS. W. KLEIN KRANENBERG*

Aan het slot van het artikel van de heer Varkevisser in *ESB* van 24 maart jl. („Het pensioenvoorstel van de Stichting van de Arbeid”) wordt gesteld, dat er heel goede verstaanders nodig blijken te zijn om de verborgen consequenties los te peuren uit de tekst en de cijfers van het interimrapport, dat de Commissie Pensioenen van de Stichting van de Arbeid heeft uitgebracht. Het zij mij vergund deze toegeworpen handschoen op te pakken en in het bijzonder na te gaan, welke consequenties verbonden zijn aan de methode, die de commissie voor ogen staat om het pensioenvraagstuk voor alle werknemers in Nederland tot een oplossing te brengen.

Ik ben mij ervan bewust dat een definitief voorstel nog niet ter tafel is gekomen, maar de gekozen voorbeelden geven voldoende aanknopingspunten om te weten hoe dit voorstel er in grote lijnen zal gaan uitzien. Eenvoudshalve ga ik — evenals de rekenvoorbeelden uit het rapport — ervan uit, dat de pensioenrechten worden opgebouwd aan de hand van pensioengrondslagen, welke bepaald worden door van het looninkomen een franchise af te trekken ter grootte van $\frac{10}{7}$ maal de AOW voor gehuwden, terwijl het pensioenpercentage $1\frac{3}{4}\%$ per jaar bedraagt. Wijzigingen in franchise en/of percentage zijn zeer wel mogelijk, maar doen aan het principe van mijn betoog niets af.

Het voorstel van de commissie

Om een vraagstuk te kunnen oplossen dient men eerst te weten, waarvoor een oplossing gevonden moet worden. Welnu, de problemen waarvoor de huidige pensioenvoorziening voor werknemers zich gesteld ziet, zijn als volgt in het kort weer te geven:

- het achterblijven van reeds opgebouwde pensioenrechten bij de al jaren voortgaande sterke loonontwikkeling;
- het ontbreken van behoorlijke pensioenregelingen voor een niet gering aantal werknemers;
- het vraagstuk van de kosten, samenhangend met de pensioenvoorziening.

Langs welke lijnen denkt de commissie nu deze problemen op te lossen?

a. Het achterblijven van de reeds opgebouwde pensioenrechten bij de loonontwikkeling is het eenvoudigst op te lossen door deze rechten te koppelen aan de laatste pensioengrondslag (strikt individueel final pay),

doch de commissie wijst deze methode af, omdat het gevaar niet denkbeeldig is dat ongewenste „pensioenpromoties” tot stand komen, welke iemand op kosten van anderen (door het systeem van onderling verevenen van pensioenkosten) een gunstig pensioeninkomen kunnen bezorgen. Daarom is de commissie geporteerd voor een zgn. standaard-final-pay-systeem, waarbij gedurende de gehele pensioenopbouw met final-pay wordt gerekend, doch de telkenmale te verzekeren backservice in beginsel wordt afgeleid uit de loontrend. Wie gedacht zou mogen hebben, dat in deze systematiek de reeds verworven pensioenaanspraken aan de loontrend worden aangepast, terwijl de individuele verhogingen slechts pensioenrechten over de nog toekomstige jaren geven, komt bedrogen uit, doch hierop kom ik nog terug.

b. Het ontbreken van (behoorlijke) pensioenregelingen voor werknemers tot nog toe denkt de commissie op te lossen door het zgn. *levensjarenbeginsel* in te voeren. Volgens dit beginsel worden pensioenrechten over inmiddels opgetreden verhogingen van de pensioengrondslag niet berekend met inachtneming van het aantal jaren, dat de betrokkene deel neemt aan de pensioenregeling, doch worden hem daarvoor steeds de volle 40 jaren toegerekend, zodat hij over verhogingen steeds de volle 70% toucheert. Indien de loonontwikkeling maar voldoende meewerkt komen op deze wijze ook de oudere werknemers nog tot zeer redelijke pensioenuitkomsten. Onnodig te vermelden, dat in de standaard-final-pay-gedachte dit levensjarenbeginsel in principe niet van toepassing is op individuele verhogingen. Of het beginsel terecht is en welke consequenties het met zich mee brengt komen nog nader ter sprake.

c. Het vraagstuk van de kosten denkt de commissie te kunnen oplossen door het introduceren van de zogenaamde (65-x)-methode. Om het ambitieuze voorstel met niet al te grote kosten in de beginfase van de grond te krijgen is het noodzakelijk de lasten wat naar de toekomst te verschuiven. Dit nu is mogelijk in het (65-x)-systeem, waarbij na een algemene loonsverhoging de hiermede samenhangende verhoging van de pensioenrechten proportioneel verdeeld wordt over de pensioenterende jaren tot de 65-jarige leeftijd. Vandaar de naam

* De auteur is als actuaire verbonden aan de afdeling Sociale Zaken van Philips, Eindhoven.

65-x, waarbij x de leeftijd van de betrokkene is op het moment van de algemene loonsverhoging. Uiteraard worden deze in de toekomst toe te kennen pensioenmoten ook dan pas via inkoop gefinancierd. Dit heeft tot gevolg, dat de kosten bij de start van de pensioenplicht binnen redelijke grenzen blijven, terwijl bij algemene loonontwikkelingen deze kosten betrekkelijk langzaam zouden oplopen, ware het niet, dat het levensjarenprincipe de kosten toch vrij snel doet stijgen. Ook aan deze methodiek zitten consequenties verbonden, die nog van commentaar zullen worden voorzien.

Aan de hand van een voorbeeld zal ik nu laten zien, hoe de in het bovenstaande ontwikkelde gedachten werken, waarbij dan automatisch naar voren komt het systeem van standaard-inkooptabellen, volgens welke de commissie denkt het een en ander te realiseren.

Stel een werknemer is bij de start van de pensioenplicht 50 jaar oud en hij heeft een pensioengrondslag van f. 2.000. Voor hem dient op 65-jarige leeftijd een pensioen aanwezig te zijn van $15 \times 1\frac{3}{4}\%$ van f. 2.000 = f. 525. Dit wordt proportioneel verdeeld over de nog komende 15 jaren, zodat het eerste jaar voor hem wordt ingekocht $1\frac{3}{4}\%$ van f. 2.000 = f. 35. Het jaar daarop is zijn pensioengrondslag door een algemene loonsverhoging van 7% gestegen tot f. 2.140. Op grond van het sub a gestelde zouden zijn pensioenrechten moeten stijgen met $15 \times 1\frac{3}{4}\%$ van f. 140, doch bij toepassing van het levensjarenbeginsel (sub b) dient dit te worden $40 \times 1\frac{3}{4}\%$ van f. 140 = f. 98. Deze f. 98 worden op grond van de (65-x)-methode (sub c) verdeeld over 14 jaar, zodat er naast de f. 35 nog f. 7 in het volgend jaar ingekocht moeten worden, in totaal f. 42. Van zijn pensioengrondslag maakt dat 1,96% uit. Schematisch ziet dit er als volgt uit:

Pensioenrechten na verhoging

$$15 \times 1\frac{3}{4}\% \text{ van f. 2.000} = \text{f. 525}$$

$$40 \times 1\frac{3}{4}\% \text{ van f. 140} = \text{98}$$

f. 623

Reeds ingekocht — 35

Resteert f. 588

d.i. per jaar $\frac{1}{14}$ = f. 42, zijnde 1,96% van de pensioengrondslag.

Het volgend jaar is de algemene loonontwikkeling bijv. 5% (pensioengrondslag f. 2.247):

$$15 \times 1\frac{3}{4}\% \text{ van f. 2.000} = \text{f. 525}$$

$$40 \times 1\frac{3}{4}\% \text{ van f. 247} = \text{172,90}$$

f. 697,90

Reeds ingekocht — 77

Resteert f. 620,90

d.i. per jaar $\frac{1}{13}$ = f. 47,76, zijnde 2,13% van de pensioengrondslag.

Op deze wijze worden er ieder jaar voor elke leeftijdsklasse inkooppercentages vastgesteld, die dan toegepast moeten worden op de dat jaar geldende pensioengrondslagen.

Onaanvaardbare consequenties

Om het effect van een en ander op de pensioenuitkomsten van de werknemers te kunnen becijferen, zou ik eerst van de fictie willen uitgaan, dat de groep werknemers in Nederland een gesloten groep vormt in die zin, dat er alleen toetreding van onderaf plaatsvindt op 25-jarige leeftijd en uittreding alleen door pensioenering of overlijden. Daarna kunnen we het effect in beschouwing nemen, wanneer er tussentijdse toetredingen of uittredingen plaatsvinden (bijv. mutaties over-

heid/bedrijfsleven, zelfstandigen/bedrijfsleven of voor gehuwde vrouwen huishouding/bedrijfsleven). Daarbij zal blijken, tot welke merkwaardige en m.i. *ongewenste* consequenties de voorgestane systematiek leidt.

Allereerst dus de gedachte van de gesloten groep. Indien de betrokkenen een pensioengrondslagverloop hebben, dat geheel conform de loonontwikkeling is, dan krijgen zij hun final-pay-pensioen met inbegrip van het levensjarenbeginsel, welk beginsel op den duur bij een gesloten groep zijn waarde gaat verliezen en dat men nu zou kunnen accepteren op grond van tot nog toe gekortschietende pensioenvoorzieningen bij datzelfde bedrijfsleven. Tot zover is er nog niets aan de hand. Iets anders wordt het echter, wanneer het pensioengrondslagverloop gaat afwijken van de algemene loonontwikkeling. Dan vinden bevoordeling resp. benadeling plaats, welke niet te rechtvaardigen en bovendien slecht te rijmen zijn met het principe van onderlinge verevening van kosten. Het eenvoudigst is dit in te zien door ervan uit te gaan, dat na een regelmatige loontrend van 7% per jaar er een periode aanbreekt, waarin het loonniveau stabiel blijft. De tabel van inkooppercentages ziet er dan voor bepaalde leeftijden als volgt uit:

Leeftijd	Inkooppercentage
25	1,75
35	1,91
45	2,43
55	3,81
64	13,39 (!)

Een strikt individuele verhoging van de pensioengrondslag door promotie levert een 45-jarige dan $20 \times 2,43 = 48,6\%$ van zijn verhoging aan pensioen op, terwijl normaal zou zijn $20 \times 1,75 = 35\%$ (bevoordeling). Waar zit hem dat in? In het percentage van 2,43% is begrepen een inhaal van de pensioenrechten uit de achterliggende inflatoire periode, doch door dit percentage ook los te laten op de individuele verhoging wordt voor dit stuk inkomen ook nog wat ingehaald, waar in de standaard-final-pay-gedachte niets voor in te halen valt. Een voorbeeld van benadeling vindt men in de ploegenwerker, die op 45-jarige leeftijd na 20 jaar de ploegendienst verlaat. Normaal zou deze man over zijn ploegentoeslag $20 \times 1\frac{3}{4}\% = 35\%$ hebben opgebouwd, doch de verlaging van zijn pensioengrondslag kost hem 48,6% hierover, zodat hij ervan overhoudt $70 - 48,6 = 21,4\%$ in plaats van 35%. Gaat de loontrend van 7% tot het einde door dan wordt het beeld ietwat versluierd, maar het effect wordt nog veel sterker: zijn 35% schrompelt in tot nog geen 6%!

Bekijken we nu de situatie, dat er mutaties plaatsvinden tussen het bedrijfsleven en de overige groeperingen. De commissie heeft zelf de problematiek al aangestipt van de verdere pensioenopbouw van diegenen, die de loondienst verlaten. Voor hen moet er in het algemeen nog wel het nodige ingehaald worden, doch deze inhaal blijft vooralsnog achterwege. Bovendien dreigen zij bij verdere loonontwikkelingen ook in de kou te blijven staan. Terecht wijst de heer Varkevisser op een ernstige discriminatie, met name voor vrouwen die enige tijd in het kader van de pensioenplicht aan een pensioenregeling hebben deelgenomen, niet alleen door toepassing van het levensjarenbeginsel maar ook door financiering volgens de (65-x)-methode.

Merkwaardig is het, dat de commissie met geen woord rept over de omgekeerde problematiek van die-

genen, die op latere leeftijd tot de rijen der werknemers toetreden. Allereerst rijst hierbij de vraag, of het billijk is in die gevallen het levensjarenprincipe toe te passen. Drie voorbeelden:

1. Men stelle zich voor, dat bij de start van de pensioenplicht een 50-jarige ambtenaar besluit zijn overheidsfunctie in te ruilen voor een werknemerspositie tegen overigens gelijkwaardige beloning. De loontrend blijft de resterende jaren 7% per jaar en aan het einde van de rit ziet deze man zich — tot zijn stomme verbazing waarschijnlijk — in het bezit van een pensioen ter grootte van ca. 90% van zijn laatste inkomen. Dit ongemotiveerde hoge pensioen spruit uit het levensjarenbeginsel voort, omdat de premievrije aanspraken door het Rijk welvaartsvast gehouden worden (waar het bedrijfsleven overigens aan meebetaalt) en de commissie dat met haar levensjarenprincipe nog eens „dunnetjes” over doet.

2. Een ander voorbeeld is de gehuwde vrouw, die op 50-jarige leeftijd in loondienst gaat werken. Bij een jaarlijkse loontrend van 7% komt zij dankzij het levensjarenbeginsel op een pensioen van 53% van haar laatste pensioengrondslag, terwijl als deze loontrend zich ook al over alle voorgaande pensioenplichtjaren voorgedaan heeft zij nog eens door de (65-x)-methode zelf op 60% komt. En dan te bedenken, dat haar even oude man in de voorafgaande 25 jaar pensioenplicht het niet verder geschopt heeft dan een 10%-pensioen!

3. Als laatste voorbeeld een man, die met een militair pensioen van 70% op 60-jarige leeftijd gepensioneerd is. Indien die man zich nog vijf jaar in het bedrijfsleven verdienstelijk weet te maken tegen zijn militair inkomen, verwerft hij zich in de toekomst (wederom bij een loontrend van 7% 's jaars) nog een additioneel pensioen ter grootte van ruim 38% van zijn pensioengrondslag (in vijf jaar tijds). Gezien de teneur van ingezonden stukken in de kranten met betrekking tot de AOW-aftrek voelt deze militair zich misschien nog benadeeld ook, dat hij geen 38% over zijn volle inkomen krijgt, omdat de volledige AOW toch al met zijn militair pensioen verrekend is.

Het zal de lezer duidelijk zijn, dat de toepassing van het levensjarenbeginsel, waarover in de commissie volgens het interimrapport eenheid van opvatting bestaat, toch niet zo'n vanzelfsprekende zaak is. En naar mijn opvatting wordt met dit beginsel bepaald lichtvaardig omgesprongen vanwege het doel om op korte termijn voor oudere werknemers tot redelijke pensioenuitkomsten te komen. Daarna geldt kennelijk het devies: après nous le déluge.

Het levensjarenbeginsel ontleent zijn bestaansrecht eigenlijk aan de gedachte, dat men door verandering van werkkring niet in het pensioenvlak gedupeerd wordt. Met name speelt dit een rol, wanneer men van het ene final-pay-systeem naar een ander final-pay-systeem overgaat. De rechten bij de eerste werkgever worden dan bevroren op het loon, dat men bij vertrek genoot en bij verdergaande loontwikkeling (collectief zowel als individueel) wordt het verschil met volledige final-pay steeds groter. Maar als de vorige werkkring in het geheel geen pensioenvoorziening kende (bijv. vrouwen in de huishouding of vele zelfstandigen) of een pensioenvoorziening, die zich van het optrekken van de reeds verworven aanspraken in verband met loon- of prijsontwikkeling onthield, dan is er in het geheel geen sprake van duperen! De enige categorie gedupeerden zouden eigenlijk degenen zijn, die uit overheidsdienst naar het bedrijfsleven overstappen en dan nog alleen voor het stuk individuele promotie, omdat de in overheidsdienst verkregen aanspraken welvaartsvast gehouden worden. Maar op de individuele promotie wenst de commissie nu juist het levensjarenprincipe

niet toe te passen door van de standaard-final-pay uit te gaan.

De conclusie is duidelijk: wanneer het bedrijfsleven in zijn totaliteit een pensioensysteem hanteert, waarbij de verworven pensioenrechten in overeenstemming met de loontwikkeling verhoogd worden en waarbij het standaard-final-pay-principe wordt toegepast, is er in dat pensioensysteem *geen* plaats voor het levensjarenprincipe. Het enige argument voor het levensjarenbeginsel bij de start van de pensioenplicht is dan ook de snelle rijping van pensioenrechten voor de oudere werknemers.

De vraag rijst, of men dit probleem zó moet oplossen en zo ja, of dan dit levensjarenprincipe niet van tijdelijke aard moet zijn. Na vijf jaar pensioenplicht bijv. is er immers geen enkele aanleiding meer voor om in de categorie 25-30-jarigen het levensjarenbeginsel toe te passen. De eenzijdigheid van dit principe springt duidelijk in het oog, wanneer men bedenkt, dat oudwerknemers die in overheidsdienst treden of naar de categorie zelfstandigen overgaan op dit punt aan hun lot worden overgelaten, terwijl omgekeerd het bedrijfsleven zich uitslooft om diegenen, die de overheidsdienst of de rijen der zelfstandigen verlaten hebben, met hun pensioen in de watten te leggen. En gecombineerd met de (65-x)-methode worden deze watten steeds warmer. En deze warme watten worden door de onderlinge verevening van kosten nog gezamenlijk verschaft ook, dus wat houdt de individuele onderneming tegen om deze pensioentechnisch dure mensen aan te trekken?

Mobiliteit van de arbeid is een hoog goed, maar als onder het mom van de mobiliteit een hoop profiteurs binnen kunnen komen (en naar mate men beter beseft, welke excessieve pensioenen het bedrijfsleven te bieden heeft, zullen dat er steeds meer worden) is enige bezinning wel op haar plaats.

In het bovenstaande is al voldoende aangetoond, dat het toepassen van de (65-x)-methode de genoemde effecten nog verscherpt. Een merkwaardig uitvloeisel van het toepassen van deze methode geeft de commissie zelf nog in een uitgewerkt voorbeeld (zonder commentaar!), waarbij een volledige loopbaan met individuele promoties tot een totaal pensioen van 65,2% voert bij een loontrend van 4%, terwijl het percentage oploopt tot 68,1% bij een loontrend van 6%. Met andere woorden: ook bij een volledige loopbaan is het zo dat, hoe hoger de inflatie, des te meer de werknemers daarvan in hun pensioen profiteren. Wie is er nog voor een waardeveste munt?

Een ander gevaar, dat aan de (65-x)-methode kleeft, is de afhankelijkheid van de volgende generatie; of die bereid is de dan wel hoge pensioenlasten voor de pensioenplicht op te brengen. De commissie suggereert dat met haar systematiek de onafhankelijkheid van toekomstige generaties verkregen wordt, doch anderzijds rekent zij ons voor, dat in 20 jaar tijds bij 9% loontrend de kosten wel eens het dubbele zouden kunnen bedragen van de aanvangskosten. Hoewel ik hieraan moet toevoegen, dat de grootste klap in de eerste jaren valt. Na vier jaren zouden de kosten al 60% hoger kunnen zijn. Zolang de loontwikkeling maar stug blijft doorgaan, blijft die bereidheid waarschijnlijk wel aanwezig, maar ik vraag mij af of men die kosten in een zeer gematigde periode dan nog acceptabel vindt. Tenslotte wil ik nog op het gevaar wijzen, dat men bij consequente toepassing van de (65-x)-methode

op goedkope wijze verbeteringen kan realiseren (en U zult begrepen hebben, dat de commissie met haar voorstel dat naar mijn mening nu ook doet) op kosten van anderen (toekomstige generatie). Ook een soort pensioenpromoties!

Omdat men jaren later nog geconfronteerd kan worden met wat men nu schrijft, voeg ik volledigheidshalve nog één opmerking toe aan mijn betoog tegen de voorgestelde systematiek. Indien de loonontwikkeling nog een tiental jaren blijft doorgaan, in een minstens zo hoog tempo als dat van de afgelopen paar jaar, en zich boven de rentestand blijft bewegen, zijn wij met de pensioenvoorziening in Nederland wel rijp voor een omslagstelsel. De voorgestelde systematiek van de commissie zou in dat geval de overgangsproblematiek van kapitaaldekking op omslag aanzienlijk verlichten en men zou op dat moment — terugkijkend — tot de conclusie kunnen komen: men kan over het pensioensysteem van de jaren zeventig denken wat men wil, maar één ding staat vast: de grote verdienste ligt in het feit dat wij dankzij dit systeem praktisch geruisloos op omslag konden overgaan.

Een alternatieve oplossing

Wat is het alternatief? Heel simpel zou men kunnen stellen: afschaffing van het (65-x)-systeem en, indien men per se de pensioenrechten van de oudere werknemers snel wil laten rijpen, toepassing van het levensjarenbeginsel maar dan met aflopend karakter. Ook zou men desgewenst het levensjarenprincipe gemitigeerd kunnen toepassen. Hoe werkt dan dit systeem?

Het eerste jaar wordt, evenals in het commissieplan, $1\frac{3}{4}\%$ van de pensioengrondslag gedurende dat jaar ingekocht. Aan het begin van het volgende jaar wordt het percentage van de loonontwikkeling vastgesteld en wordt alsnog dit percentage ingekocht, toegepast op de reeds ingekochte bedragen. Daarna wordt gedurende dat jaar weer $1\frac{3}{4}\%$ van de dan geldende pensioengrondslag ingekocht en de geschiedenis herhaalt zich. Bij toepassing van het volledige of gemitigeerde levensjarenbeginsel moeten de percentages voor de loonontwikkeling per geboortejaar gecorrigeerd worden, doch de $1\frac{3}{4}\%$ blijft gehandhaafd en de correcties zijn van tijdelijke aard. Op deze manier komt men tot een werkelijk standaard-final-pay-systeem: alle pensioengrondslagen in het verleden worden via de plaatsgevonden hebbende loonsverhogingen op het loonniveau van het laatste jaar gebracht en daarover ontvangt men zijn pensioenrechten. Billijker kan het niet!

Ook in dit systeem kunnen de kosten op eenvoudige wijze verevend worden. Ieder jaar dient men daartoe per geboortejaar de pensioengrondslagen op te geven, alsmede de aan het einde van het jaar opgebouwde rechten volgens de pensioenplicht. Onder de laatste rechten mede te verstaan de rechten van intussen vertrokken werknemers. Bij mutaties binnen het bedrijfsleven zou ik me daarbij kunnen voorstellen, dat deze eenvoudig overgedragen worden aan het nieuwe pensioenfonds. De kosten van zowel de $1\frac{3}{4}\%$ inkoop gedurende het jaar, alsmede de aanpassingsinkoop aan het einde van het jaar, worden uitgedrukt in een percentage van de totale pensioengrondslagensom en op basis daarvan worden de kosten verevend. In dit systeem wordt ook het probleem van de kostenverevening voor bedrijven, die gewend zijn hun personeel geheel of

gedeeltelijk vóór 65 jaar te pensioneren, op eenvoudige wijze opgelost. Men hoeft alleen maar de pensioengrondslagen fictief tot 65 jaar te laten doorlopen en het systeem is rond. In het commissie-voorstel zou dit ook kunnen, ware het niet, dat men het niet juist zou vinden, als deze mensen via een andere werkgever dan tweemaal en wel voor behoorlijke bedragen hun gewicht in de vereveningsschaal zouden werpen.

De voordelen van het systeem boven dat van de commissie zijn de volgende:

- overzichtelijk voor de betrokkenen;
- geen pensioenpromoties en ook geen „pensioendegradaties” (ploegenwerkers);
- de kosten worden opgebracht in de jaren, waarin zij ontstaan (geen inflatoire financiering);
- onafhankelijkheid daardoor van toekomstige generaties;
- gezonde arbeidsmobiliteit zonder pensioenverlies of pensioenwinst, ook in het verkeer met andere sectoren dan het bedrijfsleven, t.w. welvaartsvaste premievrije aanspraken bij het verlaten van de loondienst en het in steeds mindere mate profiteren en op den duur zelfs geheel verdwijnen van het aanvankelijke pensioentech- nisch feestelijke gebeuren, dat het levensjarenprincipe verschaft aan mensen, die op latere leeftijd in loondienst overgaan;
- eenvoudige oplossing voor het kostenverevenings- vraagstuk, wanneer bedrijven hun personeel geheel of gedeeltelijk vóór 65 jaar pensioneren;
- mogelijkheid tot strikt individueel final-pay in het kader van de pensioenplicht.

Als nadelen van ons systeem zullen wel naar voren gebracht worden:

- de regeling is in den beginne duurder, omdat de door inflatie ontstane achterstand onmiddellijk gefinancierd moet worden (door mij in het bovenstaande onder kosten juist als voordeel genoemd, wat met name voor het startpunt geldt, als men een beslissing moet nemen over het haalbare niveau in de wetenschap, dat men het eerste jaar al direct met normale kosten wordt geconfronteerd);
- de regeling kan zelfs blijvend duurder blijken te zijn, hetgeen mogelijk is, wanneer met name de loonontwikkeling steeds boven de te kweken rente ligt (in dat geval is elke kapitaaldekking een dubieuze zaak);
- de spaarquote wordt te hoog (hiervan kan ik als niet-econoom moeilijk zeggen, of dat woordje „te” gerechtvaardigd is, maar één feit is, dat de spaarquote hoger wordt dan bij de regeling volgens het voorstel van de commissie; terzijde moge ik nog opmerken, dat m.i. voor de financiering van het pensioenplichtpensioen een verhoging van de tot nog toe gebruikelijke rekenrente-voet zeer aan te bevelen is. Of wordt dan de spaarquote weer te laag?).

Resumerend moge ik opmerken, dat in het interim-rapport voldoende aanknopingspunten te vinden zijn om een goede aanvullende pensioenregeling voor het bedrijfsleven tot stand te brengen, maar men zij op zijn hoede voor het ongebreideld toepassen van het levensjarenprincipe bij het toekennen van de rechten, alsmede het financieren volgens de (65-x)-methode. In combinatie met het algeheel verevenen van kosten voor de leeftijdsfactor is iedere rem. op het beteugelen van kosten dan al bij voorbaat weggenomen.

W. Klein Kranenberg

EEG en Limburgse pendel op Duitsland

DRS. J. J. E. ROOD*

Onder de titel „Duitslandpendel en Euromarkt” verscheen onlangs (in *ESB* van 24 februari jl.) van de hand van Drs. J. M. G. Pieters een artikel over het „vrije verkeer” en de Limburgse pendelaars. Het onderstaande wil deels een aanvulling en correctie zijn op het in het genoemde artikel aangeduide verschijnsel, deels geeft het blijk van een andere opinie. Zowel de zaak zelf — Limburg is verontrust over de dagelijks of wekelijks wegtrekkende arbeidskrachten — als de aard van de misvatting van Drs. Pieters maken het de moeite waard op dit artikel hier nog eens terug te komen.

Kennelijk met instemming wordt gewag gemaakt van de doelstellingen van het EEG-verdrag. De sociale doelstelling houdt inderdaad in dat gestreefd wordt naar een voortdurende verbetering van de levens- en arbeidsomstandigheden van de volkeren der in de EEG verenigde landen. De opzet waarvoor in het verdrag werd gekozen is die van een *economische* unie, voor het goed functioneren waarvan het vrije verkeer van personen — zowel werknemers als zelfstandigen — een onderdeel is. De sociale bepalingen van het verdrag dienen, niettegenstaande de fraaie sociale doelstelling, ter ondersteuning of ter bereiking van het *economische* doel, waaruit de grootste toename van de welvaart zou moeten volgen. Het (niet al te gelukkig gekozen) citaat van T. Scitovski wekt de indruk dat de schrijver de filosofie van het verdrag op dit stuk onderschrijft.

Vervolgens wordt artikel 49 ten tonele gevoerd, dat procedureregels geeft om geleidelijk het in artikel 48 uiteengezette vrije verkeer van werknemers te bereiken, dat uiterlijk aan het einde van de overgangperiode moest zijn gerealiseerd. Zeer ten onrechte meent nu Drs. Pieters dat tot dusver geen uitvoering is gegeven aan artikel 49.

Ruim vóór de afloop van de overgangperiode is het vrije verkeer van werknemers, onderdanen van de lid-staten, op het grondgebied van de gemeenschap gerealiseerd. Op 8 november 1968 trad in werking EEG-verordening nr. 1612/68¹, die de laatste was van een serie van drie waarin fasegewijs dit resultaat bereikt. De *eerste* fase werd geregeld in de verordening, die op 1 september 1961 van kracht werd; daarbij werd de voorrang van de nationale arbeidsmarkt nog gehandhaafd. De voorrang hield in dat de werknemer onderdaan van één lid-staat eerst dan gerechtigd was arbeid in loondienst te verrichten op het grondgebied van de andere lid-staat, wanneer op de normale ar-

beidskrachten van die lid-staat geen geschikte werknemer beschikbaar was.

De voorrang werd belangrijk beperkt, toen de *tweede* verordening in werking trad, nl. per 1 mei 1964. De *derde* verordening schafte de voorrang geheel af, waarmee de vrije circulatie van werknemers (zelfs van werkzoekenden) een feit werd. In de considerans van verordening 1612/68 wordt gesteld:

„dat het vrije verkeer voor de werknemers en hun familie een fundamenteel recht vormt” en „dat de mobiliteit der arbeidskrachten één van de middelen moet zijn om aan de werknemer de mogelijkheid tot verbetering van zijn levensomstandigheden en arbeidsvoorwaarden te waarborgen en de verbetering van zijn sociale positie te vergemakkelijken, waardoor tezelfder tijd wordt bijgedragen tot het voldoen aan de behoeften van de economie der lid-staten; dat het recht van alle werknemers van de lid-staten om de arbeid van hun keuze binnen de Gemeenschap te verrichten moet worden bevestigd”.

Het recht moet zonder onderscheid worden toegekend aan permanente werknemers (migratie met een permanent karakter) en seizoen- of grensarbeiders en werknemers, die arbeid in dienstverlening verrichten.

Naast het toekennen aan de werknemers van dit subjectief recht, houdt de regeling van het vrije verkeer de afschaffing in van elke discriminatie op grond van nationaliteit tussen de werknemers der lid-staten, wat betreft de werkgelegenheid, de beloning en de overige arbeidsvoorwaarden. Dit alles betekent dat men de Limburgse arbeider, die uit eigen vrije verkiezing zijn werk zoekt in Duitsland omdat de arbeidsvoorwaarden aldaar kennelijk beter zijn — althans beter worden

* De heer Rood is verbonden aan het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening (Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid) als medewerker van de afdeling Internationale Arbeidsmarkt-zaken.

¹ „Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen”, dd. 19 oktober 1968 (nr. L 257). Voor een uiteenzetting over de inhoud van het vrije verkeer zie de tekst van een nog te publiceren voordracht van Mr. J. W. S. Pabon, gehouden op 20 februari jl. te Utrecht. Een voortreffelijke uiteenzetting over de *communautaire sociale politiek* is opgenomen in het artikel van Dr. J. H. Spiegelenberg in „*ESB*”, nr. 2715, van 1 oktober 1969: *Tweaalf jaar sociale politiek in de EEG*. Van dezelfde auteur verscheen in „*Euromarkt-Nieuws*” nr. 8/9 van augustus/september 1968 het artikel: *Vrij verkeer van werknemers in de slofphase*. Veel informatie geeft de voorlichtingsbrochure „*Het sociale beleid in de EEG*”.

geacht — geen strobreed in de weg zou kunnen en mogen leggen.

Drs. Pieters ziet in de uitwerking van artikel 49 paragraaf a van het EEG-verdrag de mogelijkheid om het hoofd te bieden aan de Limburgse pendelproblemen, nl. door het aanvangen met internationaal geïnstitutionaliseerd overleg. Ook hier moet men helaas weer constateren, dat de schrijver niet geheel op de hoogte is met de in de Gemeenschap getroffen regelingen op dit punt. Krachtens de eerste verordening en in de latere verordeningen nog aangevuld, zijn organisatorische voorzieningen in het leven geroepen, waardoor aanvragen om en aanbiedingen van werk tot elkaar worden gebracht en kunnen worden gecompenseerd door de directe samenwerking tussen de centrale diensten voor arbeidsvoorziening in de lid-staten en eveneens tussen de regionale diensten. Het Nederlandse Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening onderhoudt uit hoofde hiervan contacten met overeenkomstige organen in de andere lid-staten en met het Europees Coördinatiebureau, een instelling van de Europese Commissie belast met de vervulling van een aantal technische taken en met name met het bijstaan van de nationale diensten voor de arbeidsvoorziening. Uitgewisseld wordt informatie omtrent in de lid-staten voor communautaire compensatie in aanmerking komende beschikbare arbeidsplaatsen en beschikbaar arbeidspotentieel. De praktijk is dat Italië een lijst van aanvragen om werk (of m.a.w. van aanbod van arbeidskrachten) overlegt en dat de andere lid-staten een lijst rondzenden met aanbiedingen van werk (of m.a.w. van vraag naar arbeidskrachten).

De nauwe samenwerking tussen de diensten voor de arbeidsvoorziening moet er in voorzien vraag en aanbod zoveel mogelijk in elkaar te sluiten. Op regionaal niveau geschiedt iets dergelijks. In de grensgebieden zijn arbeidsbureaus aangewezen en gemachtigd om in rechtstreeks contact met elkaar compensatie van aanbiedingen van en aanvragen om werk tot stand te brengen. De bureaus aan beide zijden van de grens dienen daartoe regelmatig contact te houden.

De verordening gaat echter nog verder; zij voorziet nl. in regulerende maatregelen ter bevordering van het evenwicht op de arbeidsmarkt. Deze betreffen overleg tussen de lid-staten en de Commissie op basis van een verslag met betrekking tot de gang van zaken en een bijzondere procedure voor het geval een lidstaat storingen op zijn arbeidsmarkt ondergaat of voorziet, waaruit ernstige gevaren kunnen voortvloeien voor de werkgelegenheid in een streek of beroep. De procedure, die tot dusver nog nooit werd ingeroepen, bestaat dan uit een waarschuwend voorlichting aan de aspirant-emigranten in de andere landen van de Gemeenschap, opdat zij zich niet zullen richten op werkgelegenheid in het betrokken gebied of beroep.

Daarnaast is er de mogelijkheid van tijdelijke opschorting van het communautaire compensatie-mechanisme totdat het evenwicht op de arbeidsmarkt in het gebied of voor dat beroep is hersteld. Het is duidelijk dat deze procedure die onder zeer stringente voorwaarden afscherming van (een deel van) de nationale arbeidsmarkt kan toelaten, niet kan opgaan voor de huidige Limburgse arbeidsmarkt. De „storing” is immers van geheel andere aard als die waarop in de verordening kennelijk — gezien de gekozen middelen om er het hoofd aan te bieden — wordt gedoeld; in plaats

van een overvloed aan arbeidskrachten is sprake van een zeer gespannen arbeidsmarkt, dus van een tekort aan arbeidskrachten. De conclusie kan dan ook niet anders zijn dan dat met de in de verordening gegeven procedure het evenwicht op de Limburgse arbeidsmarkt niet kan worden nagestreefd.

Kanalen voor internationaal overleg op arbeidsmarkt-terrein — zoals hiervoor al werd opgemerkt en waarbij nog te noemen vallen het in het kader van de regeling van het vrije verkeer functionerende tripartiet (d.w.z. met vertegenwoordigers van organisaties van werknemers en werkgevers alsmede van de nationale regeringen) samengestelde Raadgevend Comité en incidentele contacten zowel op ministerieel als op ambtelijk niveau met West-Duitsland — zijn er dus wel. De in oprichting zijnde Regionale Raad voor de Arbeidsmarkt voor Limburg, die als een commissie, ex art. 42 van de Wet op de Bedrijfsorganisatie, van de SER binnenkort kan gaan opereren, zal nog een nuttige aanvulling vormen op de lijst van adviserende organen met een taak gericht op de Limburgse arbeidsmarkt en het in dat gebied te voeren arbeidsmarktbeleid. Het voorstel van Drs. Pieters, internationale waarnemers bij werkzaamheden van de Regionale Raad te betrekken, lijkt — indien men overtuigd zou zijn van het nut daarvan — wel voor inwilliging vatbaar. Het besluit van de SER houdende richtlijnen voor de taak, de organisatie en de werkwijze van de Regionale Raden voor de Arbeidsmarkt, laat immers (in art. 6) de aanwezigheid in vergaderingen toe van adviseurs, ongeacht waar vandaan.

Anders dan Drs. Pieters veronderstelt lijkt het echter weinig zinvol aan de Regionale Raad de rol toe te bedelen van pressiegroep inzake een aan Zuid-Limburg toe te kennen voorkeursbehandeling op loon- en fiscaal gebied, als maatregel tegen het pendelen. Er is een groot aantal praktische argumenten te bedenken, die pleiten tegen de verlening van faciliteiten op het gebied van de belastingheffing of de sociale-verzekeringswetgeving. Een ervan is dat andere landsdelen ogenblikkelijk eenzelfde behandeling zullen eisen, waaronder die streken grenzend aan Duitsland, waarvan de bevolking in een minder gunstige positie verkeert dan die in het buurland en waar desondanks van een magneetwerking op de arbeidsmarkt vanaf de andere kant van de grens geen of nauwelijks sprake is. Principiëler is het bezwaar dat de nationale overheid door de toekenning van faciliteiten aan *een bepaalde streek* om de harmonisatie van arbeidsvoorwaarden te yewezelijken, optreedt buiten het kader van het in het EEG-verdrag voorziene harmonisatie-systeem. Art. 117 over de sociale politiek is hierover duidelijk:

„De lid-staten erkennen de noodzaak, verbetering van de levensstandaard en van de arbeidsvoorwaarden van de werknemers te bevorderen, zodat de onderlinge aanpassing daarvan op de weg van de vooruitgang wordt mogelijk gemaakt. Zij zijn van mening dat een dergelijke ontwikkeling zal voortvloeien, zowel uit de werking van de gemeenschappelijke markt waardoor de harmonisatie der sociale stelsels zal worden bevorderd, als uit de in dit Verdrag bepaalde procedures en het nader tot elkaar brengen van wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen”.

Het eerste van de drie genoemde middelen (de werking van de gemeenschappelijke markt) is primair aangewezen om de onderlinge aanpassing van de arbeidsvoorwaarden op de weg van de vooruitgang te bereiken. Onder de werking van de gemeenschappelijke markt valt ook de werking van de gemeenschappelijke arbeidsmarkt. Werkgevers- en werknemersorganisaties

zijn krachten, die op deze markt invloed uitoefenen op het niveau van de arbeidsvoorwaarden. Die krachten uiten zich in de collectieve arbeidsovereenkomsten en in druk op de inhoud van arbeidsmaatregelen op sociaal gebied. Deze krachten zullen de onderlinge aanpassing moeten bewerkstelligen voor zover de markt dat toelaat². Dat laatste betekent ook dat verschillen in marktverhoudingen tussen de lid-staten, zoals die zich in deze fase van de conjunctuur uiten tussen Duitsland en Nederland, hun weerslag zullen vinden in verschillen in arbeidsvoorwaarden. Dit is conform de regels die gelden voor een economische unie.

De nationale overheden zullen bij toenemende Europese integratie meer in het werk moeten stellen om „de onderlinge aanpassing op de weg der vooruitgang” te bereiken door middel van het nader tot elkaar brengen van wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen. Op nationaal vlak zou dichter kunnen worden aangesloten (maar dan landelijk, en dus niet specifiek op Limburg gericht) bij de fiscale behandeling van de beloning van overuren zoals die in Duitsland geschiedt. Ook de regeling in het kader van de arbeidsveiligheid van de aantallen overuren zou nog eens kunnen worden bezien. Het is daarbij een tragisch dilemma dat wat enerzijds wordt gezien als een belangrijke verworvenheid op sociaal terrein, door de werknemers zelf in de praktijk wordt ervaren als een hinderlijke belemmering. Aanpassing op de weg der vooruitgang zou in deze redenering inhouden dat Duitsland zijn wetgeving op dit punt zou dienen aan te passen. Terloops zij hier tenslotte nog vermeld, dat een gemeenschappelijk regionaal beleid waaraan gedokterd wordt wellicht voor Limburg uitkomst kan brengen. Het zal echter nog lang kunnen duren voordat zulk een beleid van de grond zal zijn gekomen.

De allocatie van arbeid zoals die sedert de laatste jaren tot uiting komt in de toename van de pendel naar Duitsland haalt een streep door de rekening van de industriële herstructurering van Zuid-Limburg, zoals men die op papier zo graag gezien had³. Dat hoeft nog geen ramp te zijn. De optimale allocatie van arbeidskrachten, waarmee dus de welvaart in de Gemeenschap het meest gediend is, zou zeer wel kunnen inhouden dat een klein gedeelte van de Limburgse beroepsbevolking blijvend werkzaam is in het Duitse grensgebied⁴.

Het werkloosheidscijfer in het gebied is laag. De werkgelegenheidsproblemen bestaan momenteel meer uit een tekort aan arbeidskrachten, waarin gedeeltelijk wordt voorzien door Belgische pendelaars en door de aantrekking van buitenlandse werknemers, dan uit een omvangrijke werkloosheid. Het verdwijnen van Limburgse bedrijven, die geen aantrekkelijke arbeidsvoorwaarden of arbeidsomstandigheden meer kunnen bieden, behoeft uit een oogpunt van werkgelegenheid dan ook niet al te zeer te worden betreurd. Er kan nu reeds met enige spijt worden geconstateerd, dat de recentelijk mede door overheidsfinanciering geschapen arbeidsplaatsen in grote mate door buitenlandse werknemers moeten worden vervuld.

De Limburgse herstructurering is onder de huidige omstandigheden het meest gebaat bij de selectieve vestiging van hooggekwalificeerde industrieën. Er is wel enige reden zich af te vragen of het voor de komst van juist deze soort werkgelegenheid niet in hoge mate scha-

delijk is, wanneer zo veelvuldig de aandacht wordt gevestigd op de Limburgse arbeidsvoorzieningsproblemen, laat staan wanneer men stelt dat de huidige Limburgse pendel naar Duitsland desastreus is voor de herstructurering.

J. J. E. Rood

² Zie hierover Prof. Mr. P. J. G. Kapteijn en Prof. Mr. P. VerLoren van Themaat: „Inleiding tot het recht van de Europese Gemeenschappen”, blz. 292 tot 294.

³ Vergelijk de antwoorden van de regering op de vragen van de Tweede-Kamerleden Maenen, Kok en Notenboom (dd. 18 december 1970, Handelingen Tweede Kamer 1970-1971, aanhangsel 887) en van het Eerste-Kamerlid Van Wijk (dd. 8 februari 1971, Handelingen Eerste Kamer 1970-1971, aanhangsel 71) en de antwoorden van de Europese Commissie op de vragen van het lid van het Europese Parlement Berkhouwer (Publikatieblad, 23 december 1970, nr. C 150) en het lid Oele (Publikatieblad, 4 februari 1971, nr. C 10).

⁴ Drs. Pieters wijst er in zijn artikel — pag. 179 — op gezag van het DBA te Maastricht terecht op, dat de pendel vanuit Limburg naar Duitsland voor ca. tweederde gedeelte een traditioneel karakter heeft; het is dan ook niet duidelijk hoe hij aan het slot van zijn artikel kan stellen dat de pendel „vooral conjunctureel bepaald” is.

(I.M.)

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 343.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

Naschrift

Graag maak ik van de gelegenheid gebruik enige kanttekeningen te plaatsen bij het artikel van Drs. Rood. Ik zou mij willen beperken tot een drietal opmerkingen.

I. Mede op grond van een werkzaamheid van meerdere jaren bij een instelling die zich met de Limburgse welvaartsontwikkeling bezighoudt, meen ik vast te mogen stellen — zoals ik gedaan heb in mijn artikel in *ESB* van 24 februari jl. — „... dat tot nu toe nog niet tot de instelling van concrete voorzieningen en de realisering van een daadwerkelijke samenwerking is overgegaan”, waardoor moeilijkheden vermeden zouden kunnen worden die kunnen ontstaan bij de liberalisering van de Europese arbeidsmarkt. Zo'n „moeilijkheid” vormt thans m.i. de huidige omvang van de Duitsland-pendel vanuit Limburg.

Drs. Rood acht dit een mening die ik er zeer ten onrechte op na houd: een misvatting. Hij tracht deze „misvatting” te weerleggen door middel van het aanduiden van enige algemene regelingen, die krachtens EEG-verordeningen getroffen zijn op het gebied van samenwerking tussen centrale en regionale diensten voor arbeidsvoorziening. Over deze samenwerking merkt de secretaris van de Limburgse Werkgeversvereniging en lid van de Werkgroep Pendelproblematiek — Dr. G. Linssen — het volgende op: „Over problemen als pendelbeweging vindt van regeringswege slechts overleg plaats in het kader van halfjaarlijkse bilaterale gesprekken op ambtelijk niveau inzake het regionale beleid. Verder dan uitwisseling van gegevens gaat het in het algemeen niet”¹. Ik meen dat dit citaat mijn gedachtingang ondersteunt. Wanneer Drs. Rood wil gaan aangeven, wat er in de grensregio's nu in concreto aan een probleem, zoals die van de pendel, gedaan wordt, dan is het allemaal „moeten”, „aanwijzen”, „machtigen” en „dienen” wat de klok slaat, maar hij blijkt niet in staat te zijn precies aan te geven wat er thans in concreto en daadwerkelijk geschiedt om de problemen van de Limburgse Duitslandpendel te verzachten. Ik ben van mening dat Drs. Rood zijn beschuldiging van „misvatting” niet waar kan maken.

Ik ontwaar Drs. Rood — zijns ondanks — zelfs in

mijn straatje, wanneer hij terloops (sic!) opmerkt, dat een gemeenschappelijk regionaal beleid waaraan gedokterd wordt (het is er dus nog niet zo helemaal) wellicht voor Limburg uitkomst kan brengen. Elders pleit Drs. Rood voor een meer tot elkaar brengen van de nationale bestuursrechtelijke bepalingen „om de onderlinge aanpassing op de weg der vooruitgang te bereiken”. Het is dus allemaal nog geen botertje tot de boom, ook niet volgens Drs. Rood.

II. Tegenover de mening van Drs. Rood, dat de toename van de pendel naar Duitsland voor de industriële herstructurering van Zuid-Limburg nog geen ramp behoeft te zijn, kan de opvatting van de Europese Commissie gesteld worden dat „de in Limburg geconstateerde spanning als gevolg van de pendel... ongunstige... gevolgen (heeft) voor de op gang zijnde industriële herstructurering”. De Commissie bepleit het uitstippelen van maatregelen voor de coördinatie van een werkgelegenheidsbeleid in het Limburgs-Duitse grensgebied². De Commissie acht de huidige situatie dus nog niet bevredigend.

In dit verband moet het mij van het hart, dat Drs. Rood weliswaar spanning op de Limburgse arbeidsmarkt onderkent, maar er niet toe over gaat de oorzaak van deze spanning te bepalen, althans niet in zijn artikel. Van een medewerker van een ambtelijke instelling, zoals het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening, mag ik toch eerder een analyse dan een hantering van werkgelegenheidsgegevens verwachten.

III. Ad voetnoot 4 bij het artikel van Drs. Rood. Het woord „vooral” is in mijn laatste zin inderdaad wat ongelukkig terechtgekomen; een goede verstaander kan echter uit de context van mijn artikel (met name uit de voorlaatste zin in de rechterkolom van blz. 179 alsmede uit de voorlaatste zin in de rechterkolom van blz. 180) afleiden, dat ik aan het slot van mijn artikel niet „stel” wat Drs. Rood veronderstelt.

Drs. J. M. G. Pieters

¹ Interview in het „Limburgs Dagblad” van 3 april 1971.

² Persbericht „De Nieuwe Limburger” van 1 februari 1971.

Mededelingen

Summer course legal aspects European integration

De *International Summer Course on Legal Aspects of European Integration* wordt voor de vierde achtereenvolgende keer gegeven van 16 tot 28 augustus a.s. te Amsterdam. De organisatie ervan berust bij het Europa-Instituut van de Universiteit van Amsterdam en de Stichting der Nederlandse Universiteiten en Hogescholen voor Internationale Samenwerking (NUFFIC).

De cursus is bestemd voor juristen

die door hun werkzaamheden regelmatig geconfronteerd worden met problemen rondom de interpretatie en toepassing van het EEG-verdrag. De voertaal is *Engels*. Ook deelneming van Nederlandse zijde zal door de organisatoren op prijs gesteld worden.

Nadere inlichtingen kan men verkrijgen bij de NUFFIC, Molenstraat 27, Den Haag, tel. (070) 63 05 50.

International Seminar for Senior Executives

Aanstaande zomer wordt in De Baak, het Management Centrum van het VNO, voor de tweede maal een *International Seminar for Senior Executives* gehouden. Dit seminar wordt georganiseerd in samenwerking met

de Graduate School of Industrial Administration van de Carnegie-Mellon Universiteit in Pittsburgh (Pennsylvania).

Centraal staat in dit seminar de corporate planning van de onderneming, die wordt behandeld door Amerikaanse, Europese en Japanse deskundigen. Doel van het seminar is namelijk het instellen van een kritisch onderzoek naar de beste manier waarop de ondernemingsleiding de lange-termijnplanning en de financiële strategie van de onderneming moet aanpakken. De nadruk zal daarbij vallen op de volgende aspecten van het ondernemingsbeleid:

- algemeen ondernemingsbeleid,
- organisatie en personeelsbeleid,
- financieel beheer en budgettering,
- marketing,

— managementtechnieken met behulp van computers.

Nieuw in vergelijking met het seminar van vorig jaar is dat deelnemers, die daaraan behoefte hebben, tevoren kunnen deelnemen aan een speciale cursus Engels van het Talenpracticum van de Stichting De Baak, die hen vertrouwd maakt met de voor het volgen van het seminar noodzakelijke terminologie. De voertaal op het seminar is namelijk Engels.

Het seminar staat open voor hen, die ten nauwste betrokken zijn bij de bepaling van het ondernemingsbeleid, in het bezit zijn van een academische graad of daarmee te vergelijken opleiding en omstreeks veertig jaar oud zijn. De deelneming zal beperkt worden tot ongeveer veertig personen.

Bij de organisatie van het seminar is ervan uitgegaan dat de deelnemers het meeste profijt zullen trekken van open en vrije discussies over de aan de orde zijnde onderwerpen, gevoerd onder leiding van ter zake kundigen. Deze zijn gekozen op grond van hun vermogen om gemakkelijk met managers om te gaan en van hun specifieke deskundigheden en ervaring.

Het zijn:

- Horst Albach, hoogleraar in „business administration” en „operations research” aan de universiteit van Bonn;
 - William Guth, hoogleraar in „business policy” aan de Columbia Universiteit;
 - Robert S. Kaplan, toegevoegd hoogleraar in „industrial administration” aan de Carnegie-Mellon Universiteit;
 - Thomas M. Kerr, lector in „industrial administration” en recht aan de Carnegie-Mellon Universiteit;
 - Naoto Sasaki, toegevoegd hoogleraar in de economie aan de Sophia Universiteit in Tokio;
 - Richard Staelin, assistent-hoogleraar in „industrial administration” aan de Carnegie-Mellon Universiteit;
 - Victor H. Vroom, hoogleraar in „industrial administration” en psychologie aan de Carnegie-Mellon Universiteit;
 - E. Kirby Warren, toegevoegd hoogleraar in management aan de Columbia Universiteit;
 - Alan G. Weinstein, toegevoegd hoogleraar in „industrial administration” en psychologie aan de Carnegie-Mellon Universiteit.
- Zoals gebruikelijk zal ook op dit

seminar een groot deel van de stof gebracht worden in de vorm van praktijkproblemen, waarbij docent en deelnemers in een informele en openhartige gedachtenwisseling geleidelijk de achterliggende beginselen kunnen uitpellen en formuleren.

Het seminar wordt gehouden van 20 juni t/m 9 juli 1971 in De Baak. De kosten bedragen \$ 1.000, van zondagavond 20 juni t/m vrijdagmiddag 9 juli, inclusief de tevoren toegezonden literatuur, praktijkproblemen, enz., doch exclusief verblijfkosten (\$ 20 per dag). De bijzondere cursus Engels van het Talenpracticum wordt gehouden van 14 t/m 18 juni 1971. De kosten hiervoor bedragen \$ 150, exclusief verblijfkosten.

Aanmeldingen bij Drs. J. W. Putman Cramer, Stichting De Baak, Koningin Astridboulevard 23, Noordwijk aan Zee, tel. 01719-3641.

Congres „Productiviteit en menselijk welzijn”

Het onderwerp van het 10de EFPS-congres, dat de bij het NIVE aangesloten VOA (Vereniging voor Organisatie- en Arbeidskunde) voor de European Federation of Productivity Services (EFPS) organiseert, luidt: *Productiviteit en welzijn, consequenties voor organisatie- en arbeidskunde.*

Dit congres vindt plaats van maandag 7 tot en met vrijdag 11 juni a.s. in het Nederlands Congresgebouw te Den Haag. Voor dit congres is het volgende programma opgesteld:

Maandag 7 juni 1971. Training seminar „Education in productivity service and industrial engineering in Europe”.

Dinsdag 8 juni 1971. Tijdens de plenaire openingszitting houden de volgende Nederlandse sprekers inleidingen:

- Prof. Dr. J. Tinbergen (Nobelprijswinnaar 1969) over „Criteria for future industrial structures”;
- Drs. S. C. Bakkenist (Voorzitter Verbond van Nederlandse Ondernemingen) over „Enterprise management”.

Bovendien zal een aantal sprekers uit het buitenland spreken, onder meer over „Social innovation”, „Realisation of innovation” en „Methodology”.

Woensdag 9 juni 1971. In parallelzittingen worden de volgende onder-

werpen behandeld: „job enrichment”; „shift work”; „project management”; „foreign workers”. De middag is gereserveerd voor excursies.

Donderdag 10 juni 1971. Ook deze dag zal in parallelzittingen een aantal onderwerpen worden behandeld: „job enrichment”; „participation and productivity services/industrial engineering”; „productivity services in clerical and governmental departments, in hospitals and in maintenance”.

Vrijdag 11 juni 1971. Deze dag is geheel gewijd aan excursies naar een aantal Nederlandse bedrijven, zoals Van Doorne's Automobielfabrieken; Heineken Brouwerij; Kon. Nederlandse Hoogovens en Staal fabrieken; Philips Gloeilampenfabrieken; Kon. Zwavel fabrieken v/h Ketjen en de Kon. Verkadefabrieken. Bovendien wordt een aantal excursies voor deskundigen op het gebied van MTM en Work Factor georganiseerd.

Men kan zich voor dit congres opgeven bij het NIVE (Parkstraat 18, Den Haag, tel. (070) 61 49 91, toestel 74), waar men bovendien het programma kan aanvragen.

Internationale BTW-Conferentie

In samenwerking met Associated Business Ltd., London, organiseert het Internationaal Belasting Documentatie Bureau een internationale BTW-conferentie in het RAI-Congrescentrum te Amsterdam op 1, 2 en 3 juni 1971.

Ondanks de voortgeschreden BTW-harmonisatie in en buiten de EEG bestaan er nog belangrijke verschillen tussen de nationale wetgevingen. Deze betreffen vooral de regelen omtrent in- en uitvoer van goederen en het internationale dienstenverkeer. De conferentie is dan ook aan deze beide onderwerpen gewijd.

Met als gelijktijdige voertaal Engels en Frans, en onder leiding van Mr. J. van Hoorn Jr., zullen inleidingen en paneldiscussies worden gehouden door de volgende deskundigen: Dr. H. Flick, Deutscher Industrie- und Handelstag, Bonn; M. Frapsauce, Directeur honoraire au Ministère des Finances, Paris; R. Goffin, Directeur de la division fiscale de la Fédération des Industries Métallurgiques Fabrimetal, Bruxelles; Mr. A. E. de Moor, buitengewoon lector te Rotterdam en

adviseur van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen; Prof. G. S. A. Wheatcroft, emeritus hoogleraar, London University en hoofdredacteur van de *British Tax Review*.

Een programma met meer gegevens kan worden aangevraagd bij het Internationaal Belasting Documentatie Bureau, Sarphatistraat 124, Amsterdam, tel. (020) 94 49 44.

Ingezonden

Woningbouw prioriteit

Blijkens zijn artikel in *ESB* van 3 maart 1971 ziet Drs. J. Poot mogelijkheden voor een sterke groei van de woningproductie met daarin een sterk vergroot percentage eigenbezitswoningen. Om dit te realiseren acht hij o.m. noodzakelijk enerzijds de institutionele beleggers te verplichten ten minste 30% van de beleggingsportefeuille in onroerend goed te steken, deels tegen zeer lage rente, en anderzijds de eigenbezitsregeling verder te verbeteren. Met het oog op het laatste stelt de heer Poot een viertal maatregelen voor.

Tot mijn teleurstelling vergeet hij daarbij echter het belangrijkste, nl. het scheppen van de mogelijkheid tot het verstrekken van geïndexeerde hypotheekleningen. Zoals door de heer H. C. J. Koning in *ESB* van 5 augustus 1970 en door mij in *ESB* van 29 juli en 9 september 1970 werd aangetoond kunnen de kapitaallasten bij het begin van de bewoning aanmerkelijk worden verlaagd door financiering van de woningbouw met waardevast geïndexeerde leningen tegen betrekkelijk lage maar reële rente.

Bij het laatste getallenvoorbeeld van de heer Poot bedroegen de kapitaallasten bij aanvang van de bewoning voor een woning van f. 65.000 in 1970 f. 353 per maand (na aftrek van de subsidie). Met een geïndexeerde hypotheek op annuïteitsbasis met 30-jarige looptijd à 3% reëel (N.B.: de gemiddelde reële rente van nieuwe hypotheeken over de jaren 1958 t/m 1969 bedroeg slechts 1,92%), wordt dit bedrag zonder subsidie f. 249 ofwel bijna 30% lager.

Met financiering op basis van geïndexeerde leningen bereikt men dat de woonkostenquote met de tijd beter in verhouding blijft tot de draag-

kracht der bewoners, zonder dat het rendement van het geïnvesteerde kapitaal in de knel komt (zie de eerder aangehaalde artikelen).

Ik ben ervan overtuigd dat het andere probleem dat de heer Poot ziet, het ter beschikking komen van voldoende kapitaal voor de woningbouw, zich vanzelf oplost zodra het indexatiebeginsel in toepassing komt. Bij het publiek bestaat namelijk een sterke behoefte aan waardevast beleggingsmogelijkheden, vooral ten behoeve van de pensioenvoorziening. Particuliere pensioenfondsen en levensverzekeringmaatschappijen kunnen echter geen waardevast pensioen toezeggen zolang ze niet op ruime schaal in waardevast geïndexeerde fondsen kunnen beleggen.

Als die mogelijkheid er komt — en de woningbouwfinanciering leent zich daar uitstekend voor — zal zij dan ook stellig een zeer willige markt vinden. Het krankzinnige systeem van de kwaliteit straffende objectstudies kan dan zonder enig redelijk bezwaar voor de woningconsument worden afgeschaft. Financieringsdwang, toch altijd een nare zaak, kan achterwege blijven, evenals allerlei weinig aantrekkelijk priegelen aan de marge, waartoe ik bijvoorbeeld de vier door de heer Poot voorgestelde maatregelen m.b.t. de bevordering van het eigen-woningbezit reken.

A. C. de Goederen

Non-tarifaire distorsies

In het, overigens zeer lezenswaardige, artikel van Prof. A. Scaperlanda en Drs. J. L. Pelkmans in *ESB* van 10 maart 1971 komt op blz. 224 een storende fout voor. Er staat in de eerste alinea: „Rationalisatie-subsidies zijn gegeven voor de katoen/rayon/linnensector (tot f. 150 mln)”.

De Nederlandse regering heeft echter geen rationalisatie-subsidies aan de KRL-industrie gegeven. In 1967 heeft de Nederlandse regering wegens de bestaande moeilijkheden in de KRL-industrie een regeling getroffen, op grond waarvan aan deze bedrijfstak door de Nationale Investeringsbank (Herstelbank) destijds voor een periode van drie jaar (later uitgebreid tot vijf jaar) kredieten tot een bedrag van f. 150 mln. werden verleend onder staatsgarantie voor hoofdsom en rentebetaling. De kredieten moeten op normale wijze worden afgelost. Voorts geldt voor deze

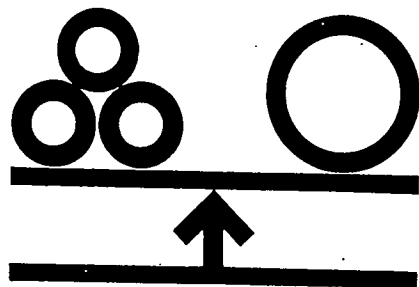
kredieten de normale marktrente; rentesubsidies worden niet verleend.

In de nota betreffende de KRL-industrie, welke op 25 mei 1967 door de Minister van Economische Zaken (Mr. L. de Block) werd gezonden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, vindt men een bevestiging van dit feitenrelaas.

Het is een grote grief van de KRL-industrie en de overige takken van de Nederlandse textielindustrie, dat in de meeste EEG-landen, nl. België en Italië, veel verdergaande maatregelen ten behoeve van de textielindustrie zijn getroffen, nl. wél rentesubsidies en vaak moeilijk te controleren faciliteiten op fiscaal gebied, waardoor de concurrentieverhoudingen scheefgetrokken worden.

Centraal Bureau van de Nederlandse katoen-, rayon- en linnenindustrie

(De heren Pelkmans en Scaperlanda hebben desgevraagd meegedeeld dat het Centraal Bureau gelijk heeft; zij stemmen van harte in met deze recitificatie. Red.)

Geld- en kapitaalmarkt

Nationale Woningbouwbank: deus ex machina of de druppel die de emmer doet overlopen? *

In verschillende publikaties heeft de voormalige directeur van Euro-woningen NV, Drs. J. Poot, zijn visie gegeven op het vraagstuk van de woningbouw. Zowel zijn grote ervaring op dit terrein als zijn niet onder stoelen of banken gestoken ambitie de nieuwe minister van Volkshuisvesting te worden, wetten een meer dan gewone belangstelling voor zijn uitspraken. Zijn stel-

* Schrijver is Drs. N. J. Bouma erkentelijk voor zijn kritisch commentaar.

lingen dekken een ruim terrein: het verloop van produktie en kosten in de woningbouw, de versnippering in de bouwwereld, de noodzaak van een lange-termijnplanning enz.

In deze rubriek wil ik mij slechts bepalen tot het door Drs. Poot ook aangeroerde vraagstuk van de financiering en enkele saillante uitspraken wat nader onder de loep nemen. Uitspraken die men overigens waarlijk niet met een vergrootglas behoeft te zoeken. Er is eerder sprake van een embarras du choix! De financiers zouden niet in staat zijn het woningvraagstuk op te lossen. De institutionele beleggers zouden verplicht moeten worden om tenminste 30% van hun beleggingsportefeuille in onroerend goed te steken, waarvan één derde deel tegen een zeer laag rendement (3%) in een nationale beleggingspool. Het wordt tijd om een Nationale Woningbouwbank op te richten, die haar middelen ontleent aan de eerder vermelde gedwongen storting van 10% tegen laag rendement en de spaargelden van spaarders voor eigen woningen. Ook de financiering van de woninginrichting zou over deze instelling moeten lopen. En dit alles dan onder de supervisie van de minister, die aannemers, architecten, beleggers en toeleverars zou bundelen voor de nationale taak het woningvraagstuk definitief op te lossen.

De bewondering voor de ideeën van Drs. Poot slaat wat het onderdeel *financiering* betreft echter al spoedig om in een gevoel van onbehagen. Is dat nu de oplossing: een nieuw stuk regulering toevoegen aan iets wat door een teveel aan regulering al verziekt is? Komen wij zo niet van de regen in de drup? Indien inderdaad één van de bottle-necks bij de oplossing van het woningvraagstuk ligt bij de financiering — een stelling die Drs. Poot overigens wel wat uitvoeriger had moeten toelichten — vormt dan de verplichte storting via het intermediair van de nieuw op te richten Woningbouwbank daarvoor de panacee? Veelal — en ik behoeft maar te verwijzen naar eerdere beschouwingen in deze rubriek over kapitaal, kapitaalmarkt en kapitaalmarktordening — is het tegendeel het geval.

De ene maatregel roept de andere op en allerlei ongewenste en vaak onvoorziene nevengevolgen zijn het resultaat. Dit geldt ook voor de voorgestelde Nationale Woningbouwbank. Institutionele beleggers zouden daar, wanneer hun investeringen in onroerende goederen niet aan bepaalde minimumnormen voldoen, zo'n 10% van hun

beleggingsportefeuille tegen zeer laag rendement moeten storten. Wanneer ik nu de nog zeer rudimentair ontwikkelde gedachten van de heer Poot op dit punt eens loslaat op de cijfers, zou dit (cijfers ultimo 1968) impliceren, dat institutionele beleggers in hun totaliteit belangrijk onder de norm van 30% blijven. Dit zou dus als sanctie impliceren een verplichte storting van één derde deel van het bedrag van de onderschrijding bij de Nationale Woningbouwbank.

Exact is dit bedrag niet te bepalen. Immers, onder hypotheeken vallen niet alleen woninghypotheeken. Het is echter niet onwaarschijnlijk dat bijvoorbeeld de spaarbanken en verschillende ondernemingspensioenfondsen hiervan het

Deze rubriek wordt verzorgd door medewerkers van het Economisch Bureau van de AMRO-Bank te Amsterdam.

slachtoffer zouden worden. De levensverzekeringmaatschappijen zitten over het algemeen wel goed. Dit betekent voor de betrokken partijen een geduchte rendementsaderlating, die zij toch wel in de vorm van minder aantrekkelijke condities aan hun geldgevers (spaarders, premiebetalers voor pensioenen) moeten doorgeven. Dit zijn, dacht ik, ook sociaal onaanvaardbare consequenties. Onaanvaardbaar omdat hier van volstreekte willekeur sprake is.

De andere middelenbron van de Woningbouwbank zouden de spaargelden zijn van de spaarders voor eigen woningbezit. Gaat zich hier niet wreken, dat de Woningbouwbank niet over een eigen apparaat beschikt en daardoor in het nadeel is ten opzichte van instellingen, die daarover wel beschikken en dus beter geoutilleerd zijn om deze besparingen op te vangen? Waarom dan deze gedwongen kanalisering van spaargelden? De in zijn bijdrage „Van nationale zaak tot nationale taak” (ESB, 3 maart 1971) voorgestelde nauwe liaison met het Sociaal Fonds voor de Bouwnijverheid vermag onze twijfels niet uit de wereld te helpen. Het premie-inkomen (over 1969 f. 114,4 mln.) is relatief bescheiden en bovendien: geldt ook voor dit Fonds niet de eis dat het rendement voorop moet staan?

Aannemende dat de totale omvang van de besparingen door een en ander niet nadelig wordt beïnvloed (hetgeen op zijn minst twijfelachtig is), betekent deze beleggingsdwang alleen maar, dat de institutionele beleggers minder geld voor andere doeleinden beschikbaar

zullen hebben. Aan deze consequenties mag niet zonder meer worden voorbijgegaan. Het pleidooi van Drs. Poot voor het bevorderen van het eigenwoningbezit, voor zover dat geen elementen van gedwongen investering bevat, is — macro-economisch gezien veel aantrekkelijker — een voorstel dat echter bepaald niet nieuw is en onderdeel uitmaakt van vele plannen om de middelen voor de woningbouw te vergroten onder gelijktijdige verhoging van de nationale spaarquote.

Ik dacht dat een kritische opstelling geboden was tegen elke oplossing die met dwang van boven opgelegd herstel van het marktmechanisme tegenhoudt en zelfs tot verdere verstoring van dit marktmechanisme leidt. In het vrije spel van vraag en aanbod zullen ook zonder dwang meer middelen voor de woningbouw beschikbaar komen, indien rendement en kwaliteit van het onderpand vergeleken met alternatieve beleggingsmogelijkheden daartoe aanleiding geven. De kantoorbouw illustreert dit. Hier wreekt zich echter de na de oorlog in ons land gevolgde politiek van huurbeheersing die, zoals zo vaak het geval is bij overheidsingrijpen in de prijsvorming, in een steeds gecompliceerder stelsel van bepalingen is verzand en beleggers kopschuw heeft gemaakt.

Wordt niet al te lichtvaardig voorbijgegaan aan de vraag of de oplossing van de problemen op de „markt van woondiensten”, dus ook van de financieringsproblemen, niet te vinden is in snel herstel van het marktmechanisme in de ruimste zin van het woord? Dat wil zeggen niet alleen vrijlating van de prijsvorming, doch ook afschaffing van allerlei vormen van betutteling die onder meer in gemeentelijke voorschriften zijn of waren te vinden, zoals „economische binding” aan de gemeente, urgentieverklaringen in papier van vele kleuren, steeds weer nieuwe distributiesystemen, limitering van de duur van leegstand e.d.

Het aanbod van vrijwel alle producten is op enige termijn in de vrije verkeershuishouding veel elastischer dan men zich realiseert. Als zeer duidelijk voorbeeld kan de automarkt dienen. Poot wijst zelf op de vertienvoudiging van het autopark in Nederland gedurende een beperkt aantal jaren. Wat men ook van de snelle ontwikkeling van het autopark mag denken, het is een indrukwekkend bewijs van het produktie- en aanpassingsvermogen van de vrije verkeershuishouding.

Tegen deze achtergrond gezien behoeft mijns inziens niet teveel vrees te

bestaan voor een explosieve ontwikkeling van de woonkosten. De huurliberalisatie in ongeveer zes provincies geeft daarvan een bemoedigend voorproefje, alle profetieën van chaos ten spijt.

Voorts kan gewezen worden op de hier niet ter sprake gebrachte suggesties van Drs. Poot inzake een betere planning en organisatie van de bouw. De hieruit resulterende produktiviteitsverbeteringen zullen de kosten van de bouw stellig drukken. Een vérgaande liberalisatie kan slechts tot sanering van de huurverhoudingen leiden, met alle voordelen daarvan voor de kwaliteit van de bouw en de betere afstemming op de behoefte en de omvang van de woningvoorraad. „Een veel verdergaande inschakeling van de evenwichtsherstellende krachten van het prijsmechanisme zou de strijd tegen de woningschaarste sterk vergemakkelijken”, aldus Prof. Dr. F. Hartog¹.

De rekensommen waaraan ook de heer Poot meedoet, inzake in tijden van stijgende rente onbetaalbaar wordende jaarlijkse lasten van een woning, zijn voor discussie vatbaar. In feite houdt die hoge rente een belangrijke inflatiecomponent in en mag men haar niet zomaar omzetten in jaarlijkse lasten, resp. huurbedragen. Het gaat hier om een gecompliceerd vraagstuk,

waar al eerder over geschreven is in dit blad, doch men mag — wat de huurwoning betreft — aannemen dat in een vrije markt de door inflatie hoge rente niet in haar geheel in de huur tot uitdrukking komt, mits die huur geïndexeerd is — en dat zal in een vrije markt in principe op de wat langere termijn gezien wel het geval zijn.

Voorts zijn er in de huidige situatie op de woningmarkt veel argumenten te vinden om het marktmechanisme ook in het Westen wat meer kans te geven. Ik noem bijvoorbeeld de ontwikkeling van de huurquote. Men zou in een tijd van woningnood toch op zijn minst mogen verwachten dat deze wat stijgt, om aldus de schaarste van de woning tot uitdrukking te brengen. Het sociografisch bureau van Zaandam — om een willekeurige grote gemeente uit de randstad te nemen — heeft echter in een vorig jaar verschenen rapport berekend dat in de Zaanstreek in 1964 60 van de 100 huishoudens 10% of minder (!) van hun inkomen verwoonden; in 1957 waren dit er nog maar 51 (*Algemeen Handelsblad*, 19 maart 1970). Poot vermeldt zelf de bewoners van gesubsidieerde woningen, waarvan 46% de subsidie niet nodig acht! Uit een enquête in Den Haag bleek dat 30% van de jongere Haagse huurders bereid is wel f. 100 meer huur per maand te betalen en daartoe ook

in staat is; zij betalen thans steeds 2 tot 7% van het bruto inkomen aan huur! (*NRC*, 14 maart 1970).

Het statistisch materiaal spreekt ook boekdelen. Als het niveau van de brutolonen van meerderjarige arbeiders in de industrie voor 1938/1939 op 100 wordt gesteld, dan bedroeg het volgens het CBS in 1969 ca. 903; met hetzelfde uitgangspunt bedroegen de wettelijk toegestane huren van de bestaande woningvoorraad ca. 324 en de kosten van levensonderhoud van hoofd- en handarbeiders ca. 477. De index van de huurquote daalde derhalve van 100 tot 37 (aldus Prof. H. G. van Beusekom in *Het Financieel Dagblad* van 27 februari 1969). Kortom, argumenten te over om wat meer aandacht voor financiering van de bouw met behulp van een vrij marktmechanisme te vragen.

Ik merk nog op dat huurliberalisatie weliswaar (vermoedelijk beperkte) *prijsinflatoire* effecten zal hebben, doch dat daartegenover een *bestedingsdeflatoire* invloed staat. Anomalieën als de overtrekking van de woningwetbouw — oorspronkelijk als „aanvullend” bedoeld — die na de oorlog een overheersende betekenis heeft gekregen, hadden daardoor vermeden kunnen worden. Nu zitten wij opgescheept met onder

¹ *Preadvies Vereniging voor de Staatshuishoudkunde*, 1965.

GEMEENTE STEENWIJK

Burgemeester en wethouders zijn voornemens over te gaan tot aanstelling van een

SOCIAAL-ECONOMISCH MEDEWERKER

die een actieve bijdrage zal leveren bij de beleidsvoorbereiding en de besluitvorming in de sociaal-economische sector.

Hij zal daartoe eigen onderzoeken moeten verrichten, contacten onderhouden met het bedrijfsleven en op zijn eigen terrein voorlichting geven.

Onze gedachten gaan uit naar een **JONGE ECONOMOON**, die belangstelling heeft voor het openbaar bestuur en de moderne opvattingen hierover, gevoel heeft voor wetenschappelijk werk en beschikt over goede contactuele eigenschappen.

STEENWIJK (ruim 12.000 inwoners), een stad

met een dynamische ontwikkeling, ligt in Noord-West-Overijssel, bij het merengebied en uitgestrekte bossen. Het heeft goede verbindingen met alle delen van het land.

Aanstelling is mogelijk binnen de salarisgrenzen van f 1391,— tot f 1721,— per maand, exclusief 6 procent vakantietoelage. Van toepassing zijn een gunstige verhuiskosten- en ziektekostenregeling en andere secundaire voorwaarden als premiespaarregeling en studietoelägereregeling.

Een goede eengezinswoning met centrale verwarming is beschikbaar.

Belangstellenden voor deze functie worden verzocht te solliciteren bij burgemeester en wethouders van Steenwijk binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad.

andere een zich explosief ontwikkelend bedrag aan overwegend objectieve huursubsidies (f. 237 mln. in 1969, f. 359 mln. in 1970 en volgens de ontwerp-begroting f. 469 mln. voor 1971), terwijl waarschijnlijk met een veel lager bedrag aan zichzelf — onder invloed van de toenemende welvaart — liquiderende subjectieve huursubsidies had kunnen worden volstaan. En bovendien een nieuwbouw die slechts voor 15% zonder overheidssteun plaatsvindt!

Ik heb niet meer willen doen dan enkele kritische kanttekeningen plaatsen bij met name de monetaire kant van de zaak, zonder daarmee afbreuk te willen doen aan de vele goede ideeën die Drs. Poot daarnaast nog naar voren heeft gebracht. De Nationale Woningbouwbank is echter niet de deus ex machina, die het in ademloze spanning zittende gehoor tot een begeesterd „thalassa! thalassa” vermag te enthousiasmeren. Veeleer is het een gevaarvol „kurieren am Symptom”. Niet door nog meer te reguleren, doch door het (geleidelijk) opheffen van de bestaande distorsies kan de basis voor een fundamentele aanpak worden gevonden. De financiële wereld is inventief, coöperatief en elastisch genoeg om te zorgen dat althans van haar kant de uit deze liberalisatie voortvloeiende financieringsproblematiek op verantwoorde wijze wordt tegemoetgetreden.

Dr. H. G. Advokaat

Boeken nieuws

Prof. Dr. A. van Braam (red.): Sociologie van het staatsbestuur. Deel II. Een keuze uit de internationale literatuur. Vertaald door Drs. E. D. de Jong-de Jonge en Drs. J. M. W. Binneveld. Universitaire Pers Rotterdam, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1970, 283 blz., f. 22,50.

„Sociologie van het staatsbestuur” bevat een keur van artikelen en fragmenten uit de hedendaagse internationale sociologische literatuur over de structuur en het functioneren van het moderne staatsbestuur, zowel in de westerse als niet-westerse landen, zowel in democratische als in niet-democratische politieke systemen. In dit tweede deel worden de werking van het staatsbestuur en de sociale determinanten daarvan geanalyseerd. Tevens bevat dit deel een geselecteerde bestuurssociologische bibliografie.

Drs. J. J. M. Michels en Drs. A. J. van Reeken: Zes intresttafels. Universitaire Pers Tilburg, 1971, 308 blz., f. 17,50.

In dit boekwerk zijn de zes meest gangbare intresttafels, elk 50 perioden

omvattend, opgenomen. Voor elk type intresttafel worden 185 tafels gegeven. Het betreft de percentages oplopend met 1/8% tot 15%, daarna oplopend met 1/4% tot 25% en tenslotte oplopend met 1% tot 50%. Alles is met de computer berekend. Aan elke intresttafel gaat een inleiding vooraf, waarin de formules worden gegeven, de betekenis van de tafel wordt aangeduid en een aantal problemen is opgenomen. Ook is aangegeven hoe de minder gangbare tafels uit de opgenomen tafels kunnen worden afgeleid en hoe intresten boven 50 perioden uit de opgenomen intresten kunnen worden berekend. Tenslotte zijn na de tafels een drietal toepassingen vermeld, resp. bij het handelsrekenen, het beleggen en de investeringsanalyse.

G. Shouksmith: Mensen wegen? Woorden wegen! Het beoordelings-interview. (Oorspronkelijke titel: Assessment through interviewing. A handbook for individual interviewing and group selection techniques. Vert. door P. H. van Dijk). Universitaire Pers Rotterdam, Nederlands Instituut voor Efficiency, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1971, 157 blz., f. 12,50.

Het doel van dit boek is tweeledig: het wil een praktische handleiding zijn voor het toepassen van het vraaggesprek of interview bij het beoorde-

DE NEDERLANDSCHE BANK N.V.

te Amsterdam

heeft bij haar afdelingen Studiedienst en Internationale zaken gelegenheid tot plaatsing van een

ECONOMIST*

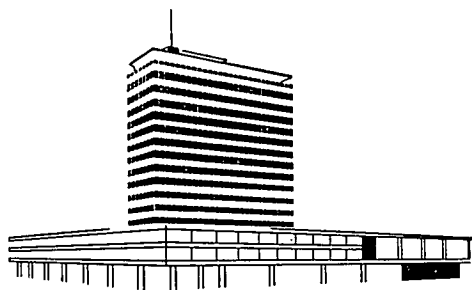
De werkzaamheden betreffen:

- het analyseren van de monetaire en algemeen economische ontwikkeling,
- het verrichten van onderzoekingswerk,
- het voorbereiden van en eventueel deelnemen aan overleg met instanties in binnenland of - naar de aard der functie - buitenland,
- alsmede andere taken die voor het beleid van de Bank van belang zijn.

Leeftijd tot 35 jaar.

Schriftelijke sollicitaties met gegevens omtrent persoon, opleiding (studierichting, keuze- en bijvakken) en eventuele ervaring te richten aan De Nederlandsche Bank N.V., Afdeling Personeelzaken-uitvoering, Postbus 98, Amsterdam-C.

* Zij die verwachten hun studie binnenkort te zullen voltooien kunnen eveneens reflecteren.

len van mensen en voor het opzetten en leiden van groepsdiscussies met hetzelfde oogmerk én het wil een poging doen tot een theoretische analyse van bepaalde aspecten van het persoonlijk vraaggesprek, of interview, en van de beoordeling door middel van het groepswork. Het boek is verdeeld in drie delen: I. De praktijk van het persoonlijk gesprek; II. Groepsselectie-technieken; III. Interactie en theorie.

K.-E. Wärneryd en K. Nowak: Massacommunicatie en reclame. (Titel van

de Engelse uitgave: Massacommunication and advertising. Vert. door R. Swier). Nederlands Instituut voor Efficiency, Universitaire Pers Rotterdam, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1971, 145 blz., f. 15.

De Nederlandse vertaling uit het Engels van deze oorspronkelijk Zweedse publikatie verscheen onder auspiciën van de Studiegroep Reclame-Research van de Bond van Adverteerders en het NIVE. Doel van het boek is het verschaffen van een aantal hypothesen en resultaten uit de theorie van de massacommunicatie.

Veel van de gepresenteerde hypothesen werden in verschillend verband binnen de reclame getoetst, inclusief bijdragen van de auteurs. Het boek geeft een manier van aanpakken weer voor het behandelen van de problemen die reclame-onderzoek, de opzet van de reclame en het ontwerpen van reclamecampagnes met zich brengen. De beide auteurs ondervonden de medewerking van B. Carlman en H. Lindhoff. Alle vier zijn zij verbonden aan het Instituut voor Economisch Onderzoek van de Economische Hogeschool te Stockholm.

ONDERAFDELING DER WIJSBEGEERTE EN MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

In de leerstoel der Bedrijfseconomie (prof. dr. J. Kreiken)
vaceert de functie van

Wetenschappelijk (hoofd)medewerker bedrijfseconomie

Taak : Het medeverzorgen van onderwijs en onderzoek in de bedrijfseconomie, in het bijzonder inzake kostprijsberekening, budgetering en financiering.

Eisen : Doctoraal examen bedrijfseconomie en bij voorkeur ervaring in bedrijfsadministratie en/of accountancy.

Voorwaarden : Inpassing geschiedt volgens rijksregeling, in het rangenstelsel voor wetenschappelijke medewerkers.

Salarisgrenzen f 1.794,— tot f 3.641,— bruto per maand.
De A.O.W.-A.W.W.-premie is voor rekening van de hogeschool.

Directe opname in het pensioenfonds.

Voor het verkrijgen van huisvesting wordt medewerking verleend.

Sollicitatiebrieven met vermelding van curriculum vitae kunnen worden gericht aan de afdeling Personeelszaken, postbus 217, Enschede, onder vermelding van no.

MW 7137
76

OPLEIDINGEN BESLISKUNDE (OPERATIONS RESEARCH)

Met het doel een grotere bekendheid te geven aan besliskundige technieken en hun toepassingsmogelijkheden wordt een tweetal opleidingen gegeven. Besliskundige technieken zijn ontwikkeld voor het oplossen van optimaliseringsproblemen, zoals problemen betreffende voorraadbeheer, toewijzing, productieplanning, vervanging, wachttijden en netwerkplanning.

BEKNOPTTE LEERGANG MATHEMATISCHE BESLISKUNDE

De Stichting Mathematisch Centrum organiseert een beknopte leergang mathematische besliskunde voor economen, ingenieurs en hen, die een vergelijkbare vorming hebben genoten. Kennis van differentiaal- en integraalrekening, alsmede waarschijnlijkheidsrekening is gewenst.

Deze beknopte leergang duurt 3 weken.

De eerste wordt gehouden van 24 t/m 28 mei en van 7 t/m 11 en 14 t/m 18 juni 1971.

Een syllabus in boekvorm wordt verstrekt.

Voor het najaar 1971 wordt wederom een leergang mathematische besliskunde georganiseerd.

De kosten bedragen f 2000,— per deelnemer; een reductie van f 750,— kan worden verleend aan hen, die afkomstig zijn uit een bedrijf of een instelling, waarvan reeds iemand één van de vroeger gehouden leergangen bijwoonde.

Voor universiteiten en overheidsinstellingen geldt een speciaal tarief.

Belangstellenden voor één van beide opleidingen kunnen zich opgeven, c.q. inlichtingen verkrijgen bij het secretariaat van de Stichting Mathematisch Centrum, 2e Boerhaavestraat 49, Amsterdam-O, telef. (020) 94 72 72.

CURSUS BESLISKUNDIG ANALIST

Deze cursus wordt georganiseerd door de Stichting Mathematisch Centrum en het Adviesbureau voor Kwaliteitsbeheer en Besliskunde, ir. J. van Ettinger - J. Sittig N.V.

De cursus is bedoeld als opleiding tot besliskundig analist, die als zodanig in grote organisaties onder leiding en in kleinere organisaties zelfstandig of in samenwerking met een adviseur werkzaam zal zijn.

In het bijzonder leidt de cursus op tot het examen O.R.-analist van de Vereniging voor Statistiek.

Voorondersteld wordt een statistische kennis van het niveau, vereist voor het examen Statistisch Analist V.V.S.

De cursus duurt 2 jaar (1 dag per maand, uitgezonderd de zomermaanden).

Een uitgebreide syllabus en basisliteratuur worden verstrekt.

De kosten bedragen f 3000,— per deelnemer.

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Buitenlandse Zaken

t.b.v. de Directie Financieel Economische Ontwikkelingshulp te 's-Gravenhage

bedrijfseconoom

Taak: adviseren van de Directie t.a.v. financieringsaanvragen van het bedrijfsleven voor investeringsprojecten in ontwikkelingslanden alsmede het behandelen van de bilaterale projectenhulp aan Indonesië. Voor deze functie geldt, dat veelvuldige en intensieve contacten met verschillende overheidsinstanties en het bedrijfsleven zullen worden onderhouden.

Vereist: ervaring in het interpreteren van bedrijfsresultaten, balansen, financiële overzichten en het beoordelen van voorgenomen investeringen.

Salaris, tot max. f 2577,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vacaturenummer 1-0057/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantiegeld.